

ПРИРАЧНИК

за обновливи извори на енергија
и енергетска ефикасност во
руралниот туризам

DORACAK

praktik për energjinë e rinovueshme
dhe eficiencën e energjisë në
turizmin rural

GUIDE

for renewable energy sources and
energy efficiency in rural tourism

ВОДИЧ ЗА ОБНОВЛИВИ ИЗВОРИ НА ЕНЕРГИЈА И ЕНЕРГЕТСКА ЕФИКАСНОСТ ВО РУРАЛНИОТ ТУРИЗАМ

Активности на проектот: Energy Wise – Зајакнување на
руралниот туризам преку обновливи извори на енергија и
енергетска ефикасност

Дел од програмата BOOST Балкан

Поддржано од ALDA – Европска асоцијација за локална демократија
и AFD – Француска агенција за развој

Имплементиран од:

Центар за одржлив развој АЛКА

во партнерство со Фондацијата Албиз

Јули, 2026

Подготвено од:

Центар за одржлив развој АЛКА во партнерство со Фондацијата Албиз

Автор:

Биљана Черепналкоска

Одговорен уредник:

Центар за одржлив развој АЛКА

Имплементиран во:

Програмата BOOST Балкан

Место на подготовка:

Скопје, Северна Македонија

Година на објавување:

2026

Контакт:**Центар за одржлив развој АЛКА**

www.alka.mk | +389 2 321 4505 | Георги Димитров 11-1/4, 1000 Скопје

Фондација Албиз

www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632 | ул.20. бр.97 Сарај, 1000 Скопје

Печатено од: ФОКУС ПРИНТ

Оваа публикација е изработена во рамките на проектот "Енергетски мудрост – Овозможување на руралниот туризам со обновливи извори на енергија (RES) и енергетска ефикасност (EE)", реализиран од Центарот за одржлив развој АЛКА во партнерство со Фондацијата Албиз, и поддржан од програмата за грантови BOOST.

Содржината на оваа публикација е исклучиво одговорност на авторите и не мора нужно да ги одразува ставовите на BOOST Grant Program или нејзините партнери за спроведување.

СОДРЖИНА

ИЗВРШЕН РЕЗИМЕ	1
ДЕЛ I – КАКО СЕ КОРИСТИ ЕНЕРГИЈАТА ВО ВАШИОТ БИЗНИС	2
Зошто е подготвен овој водич	2
Зошто енергијата е важна за вашиот бизнис	3
Предизвици во секторот рурален туризам	4
Енергетска ефикасност и зелена енергија	4
Три столба на одржлив туристички капацитет	4
ДЕЛ II – ПАТ КОН ПОДОБО КОРИСТЕЊЕ НА ЕНЕРГИЈАТА	5
Чекор 1 – Започнете	6
Чекор 2 – Планирајте	6
Чекор 3 – Спроведете	7
Чекор 4 – Поттикнете учество	8
Чекор 5 – Подобрувајте	9
Чекор 6 – Промовирајте	9
ДЕЛ III – ФИНАНСИСКИ ИНСТРУМЕНТИ	11
Видови финансиски инструменти	12
Национални и локални програми за поддршка во Северна Македонија	13
Донаторска и меѓународна финансиска поддршка	14
Комерцијално финансирање и самофинансирање	14
Практични совети и заклучоци	15
ДЕЛ IV – КАТАЛОГ НА МЕРКИ	16
Мерки без трошоци и добри секојдневни практики	16
Мерки за енергетска ефикасност со ниски трошоци	17
Мерки за енергетска ефикасност што бараат поголема финансиска инвестиција	18
Мерки за поттикнување и користење на обновливи извори на енергија	21
Интегриран пристап	23
Индикативен патоказ за спроведување	24
Календар за сезонско работење и одржување	24
ЗАВРШНА ПОРАКИ	25

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Руралниот туризам во Северна Македонија има значителен потенцијал за локален развој, но многу објекти се соочуваат со предизвици како што се високи трошоци за енергија, застарена инфраструктура, неефикасна опрема, сезонско работење и сè поголеми очекувања од гостите. Овие предизвици влијаат врз оперативните трошоци и квалитетот на услугата. Овој прирачник е наменет да им помогне на сопствениците и операторите на објекти за рурален туризам подобро да управуваат со

ГЛАВНА ПОРАКА

Енергијата не е само трошок, туку можност за подобрување на комфорот, намалување на непотребната потрошувачка, заштита на локалните ресурси и зајакнување на конкурентноста.

потрошувачката на енергија, да ги намалат трошоците, да го подобрат комфорот и да ја зајакнат конкурентноста. Тој е наменет за селски домаќинства, објекти за изнајмување соби и апартмани, куќи и станови за одмор и простори за дегустација. На едноставен и практичен начин, прирачникот ги објаснува енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија, нудејќи постепен пристап – од анализа на потрошувачката и планирање, до спроведување на мерки и следење на резултатите. Во него се вклучени практични мерки – од активности без трошоци и со ниски трошоци, до поголеми инвестиции во енергетски ефикасни системи и обновливи извори на енергија, како и преглед на достапните можности за финансирање во Северна Македонија.

Прирачникот промовира постепен и реалистичен пристап, покажувајќи дека и малите чекори можат да доведат до помала потрошувачка на енергија, пониски трошоци, поголем комфор за гостите и поодржлив развој на руралниот туризам.

КАКО ДА СЕ КОРИСТИ ПРИРАЧНИКОТ

Прирачникот е организиран во четири дела. Дел I ја објаснува важноста на енергијата за руралниот туризам, Дел II ја претставува патеката за енергетско подобрување, Дел III ги прикажува достапните финансиски можности, а Дел IV содржи каталог на практични мерки за постепена примена.

СТРУКТУРА НА ПРИРАЧНИКОТ

Разберете ја потрошувачката | Следете јасна патека | Истражете видови на финансирање | Изберете практични мерки

ДЕЛ I

КАКО СЕ КОРИСТИ ЕНЕРГИЈАТА ВО ВАШИОТ БИЗНИС

1. Зошто е подготвен овој прирачник?

Руралниот туризам создава можности за локален развој, но малите даватели на услуги често работат со ограничени финансиски, технички и човечки ресурси. Голем број бизниси функционираат во постари објекти кои првично не биле проектирани според современите стандарди за комфорт или за ефикасно користење на енергијата.

Енергијата има директно влијание врз профитабилноста и задоволството на гостите. Објект што губи топлина во зима или се прегрева во лето има повисоки трошоци, а истовремено нуди понизок комфорт. Наспроти тоа, објект што управува со користењето на енергијата може да ги намали трошоците и да го подобри квалитетот на искуството на гостите.

За многу сопственици, предизвикот не е недостиг на интерес, туку недостиг на јасни и практични информации. Техничките совети често се премногу сложени, додека информациите за финансирање се фрагментирани. Овој прирачник ги преточува клучните идеи во едноставни чекори што можат да ги користат и лица кои не се стручни во оваа област.

2. Зошто енергијата е важна за вашиот бизнис?

Енергијата е основен дел од секој туристички бизнис, иако често останува незабележана во секојдневното работење. Таа се користи за греење и ладење на просториите, подготовка на топла вода, осветлување и работа на апаратите. Затоа, енергијата има директно влијание врз оперативните трошоци и квалитетот на услугата што им ја нудите на гостите.

ЕНЕРГИЈАТА И ВАШИТЕ ТРОШОЦИ - За многу бизниси во руралниот туризам, енергијата претставува значителен дел од месечните трошоци. Неефикасните објекти и застарената опрема доведуваат до непотребна потрошувачка на енергија, повисоки сметки и намалена профитабилност. Загубите на топлина преку сидовите, покривите и прозорците, како и неефикасните системи за греење и ладење, дополнително ја зголемуваат потрошувачката.

КОМФОР И ИСКУСТВО НА ГОСТИТЕ - Енергетските карактеристики на објектот се тесно поврзани со комфорот на гостите. Посетителите очекуваат топли простории во зима, пријатно разладени простории во лето, сигурно снабдување со топла вода и пријатна внатрешна средина. Дури и мали подобрувања на изолацијата или системите можат значително да го подобрат комфорот и да придонесат за подобри оценки и повторни посети.

КОНКУРЕНТНОСТ И ПОБАРУВАЧКА НА ПАЗАРОТ - Сè повеќе туристи бараат еколошки одговорно сместување кое презема чекори за намалување на влијанието врз животната средина. Ефикасното користење на енергијата и воведувањето обновливи извори на енергија може да го зајакне имиџот на вашиот бизнис и да ја зголеми конкурентноста.

ЦЕНИ НА ЕНЕРГИЈАТА И ОТПОРНОСТ - Растечките и непредвидливи цени на енергијата ги зголемуваат трошоците за работење. Со подобрување на енергетската ефикасност и користење обновливи извори на енергија, можете подобро да ги контролирате оперативните трошоци.

ОДГОВОРНОСТ КОН ЖИВОТНАТА СРЕДИНА - Намалувањето на потрошувачката на енергија и користењето почисти извори помагаат во заштитата на природните вредности од кои зависи руралниот туризам и ја поддржуваат неговата долгорочна одржливост.

3. Предизвици во секторот рурален туризам

- ✓ Постари објекти со слаб топлински комфор.
- ✓ Неефикасни системи за греење, ладење, топла вода и осветлување.
- ✓ Сезонско работење и нередовни приходи.
- ✓ Ограничена информираност за финансиска поддршка.
- ✓ Нестабилно снабдување со електрична енергија во дел од руралните средини.
- ✓ Ограничено техничко знаење за избор на технологии.
- ✓ Зголемени очекувања на гостите за комфор и одржливост.

4. Енергетска ефикасност и зелена енергија

Енергетска ефикасност значи користење помалку енергија за обезбедување исто ниво на комфор и услуга. Тоа значи избегнување непотребна потрошувачка и поаметно

користење на енергијата. Обновливите извори на енергија се природни извори, како сонцето, ветерот, водата, воздухот, геотермалната енергија и биомасата. Тие се почисти од конвенционалните извори и можат да ја намалат зависноста од надворешно снабдување со енергија.

ПОРАКИ

„Најевтина енергија е енергијата која не ја трошиме“

„Обновливите извори на енергија се чиста енергија“

5. Три столба на одржлив туристички капацитет

Намалете ја потрошувачката на енергија

- ✓ Подобри енергетски карактеристики на објектот
- ✓ Ефикасна опрема и системи
- ✓ Добри секојдневни практики

Произведувајте чиста енергија

- ✓ Соларни фотоволтаици
- ✓ Соларни термални системи
- ✓ Топлински пумпи или биомаси
- ✓ Поголема енергетска неизвесност

Изградете зелен идентитет

- ✓ Комуницирајте ги вашите заложби
- ✓ Зголемете ја довербата кај гостите
- ✓ Зајакнете ја видливоста на пазарот

ДЕЛ II

ПАТ КОН ПОДОБРО КОРИСТЕЊЕ НА ЕНЕРГИЈАТА

Подобрувањето на користењето на енергијата во вашиот бизнис не е еднократна активност, туку континуиран процес. Тој започнува со разбирање на тековната состојба, продолжува со планирање и спроведување подобрувања, а со текот на времето се надградува преку следење, учење и промоција.

ШЕСТ ЧЕКОРИ КОН ПОДОБРО КОРИСТЕЊЕ НА ЕНЕРГИЈАТА

Започнете

Разберете како ја користите енергијата

Планирајте

Утврдете приоритети и активност

Спроведете

Применете практични мерки

Поттикнете учество

Вклучете ги вработените, семејството и гостите

Подобрувајте

Следете, одржувајте и оптимизирајте

Промовирајте

Комуницирајте го зелениот идентитет

ЧЕКОР 1 - ЗАПОЧНЕТЕ

ЦЕЛ - да разберете како ја користите енергијата и главните извори на трошоци

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Прегледајте ги вашите сметки за енергија
- ✓ Идентификувајте ги изворите на енергија и главните начини на користење на енергијата
- ✓ Назначете одговорно лице

Започнете со преглед на сметките за електрична енергија, гориво за греење и вода за период од најмалку една година. Идентификувајте ги главните извори на енергија и главните потрошувачи на енергија, како што се греењето, ладењето, подготовката на топла вода, кујната, перењето, осветлувањето и апаратите. Назначете едно лице кое ќе води основна евиденција и ќе ги следи прашањата поврзани со енергијата.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Чувајте ги сите сметки за енергија на едно место за полесно да ги споредувате низ времето.
- ✓ Запишете ги главните извори на енергија и поврзаните трошоци.
- ✓ Направете обиколка на објектот и забележете каде се користи или непотребно се троши енергија.
- ✓ Започнете едноставно — разбирањето е првиот чекор.

ЧЕКОР 2 – ПЛАНИРАЈТЕ

ЦЕЛ - Идентификувајте можности за подобрување и направете план

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Проценете ја состојбата на објектот и техничките системи
- ✓ Дефинирајте ја почетната состојба
- ✓ Идентификувајте мерки за подобрување
- ✓ Утврдете приоритети и цели
- ✓ Консултирајте експерти и добавувачи
- ✓ Разгледајте можности за финансирање
- ✓ Подгответе акциски план

Проценете ги системите во објектот, поставете почетни податоци за потрошувачка, идентификувајте подобрувања и одредете приоритети според цена, влијание и итност. За оваа активност, користете го каталогот на мерки подготвен специјално за вас и претставен во Дел IV. Бидејќи енергетската ефикасност може да вклучува технички одлуки, често се препорачува соработка со експерти и партнери, како што се: **енергетски експерти или енергетски контролори, локални власти и здруженија, како и даватели и добавувачи на технологии.**

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Започнете со мерки што имаат ниски трошоци, а носат брзи заштеди — тие градат доверба за поголеми инвестиции.
- ✓ Не обидувајте се да направите сè одеднаш — најпрво фокусирајте се на неколку приоритетни активности.
- ✓ Пред да донесете одлука, секогаш споредете ги инвестициските трошоци со очекуваните заштеди.
- ✓ Побарајте најмалку две понуди при избор на технологии или добавувачи.
- ✓ Навреме проверете ги достапните грантови — некои програми бараат претходно планирање.

ЧЕКОР 3 – СПРОВЕДЕТЕ

ЦЕЛ - да примените мерки за заштеда на енергија и да ги намалите трошоците

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Започнете со едноставни мерки
- ✓ Спроведете поголеми подобрувања
- ✓ Изберете соодветни технологии
- ✓ Обезбедете правилна инсталација и користење
- ✓ Вклучете ги вработените или членовите на семејството

По планирањето, спроведете ги мерките: почнете со едноставни како LED осветлување, заптивање отвори, контрола на температура и правилно користење опрема, а потоа преминете на поголеми подобрувања како изолација, ефикасни системи и обновливи извори. Важно е правилна инсталација, добар избор на технологии и вклучување на корисниците за реални заштеди и подобар комфор.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Започнете со „брзи добивки“, како што се LED осветлување и подобри контроли — тие веднаш заштедуваат енергија.
- ✓ Не избирајте опрема само според цената — ефикасноста и сигурноста се поважни на долг рок.
- ✓ Осигурете се дека инсталацијата е правилно изведена — дури и мали грешки можат да ја намалат ефикасноста.
- ✓ Побарајте од добавувачите да објаснат како правилно да се користат и одржуваат системите.
- ✓ Вклучете ги сите — секојдневните навики прават разлика.

ЧЕКОР 4 – ПОТТИКНЕТЕ УЧЕСТВО

ЦЕЛ - да се поттикне учество во енергетските подобрувања

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Обучете ги вработените или членовите на семејството
- ✓ Поттикнувајте добри секојдневни практики
- ✓ Информирајте ги гостите
- ✓ Воспоставете едноставни внатрешни правила

Енергетските подобрувања зависат од луѓето колку и од технологијата. Вработените и членовите на домаќинството треба да применуваат едноставни навики: исклучување опрема, одговорно греење и ладење и штедење топла вода. Внатрешни правила, потсетници и обуки помагаат за одржување на добри навики и континуирано подобрување.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Водете со личен пример — добрите практики полесно се следат.
- ✓ Насоките нека бидат едноставни — јасните и лесно применливи правила почесто се почитуваат.
- ✓ Користете мали потсетници, како налепници и известувања.
- ✓ Информирајте ги гостите на позитивен начин — нагласете ги комфорот и заедничката одговорност.
- ✓ Дури и малите промени во однесувањето, ако се повторуваат секојдневно, можат да доведат до значителни заштеди.

ЧЕКОР 5 – ПОДОБРУВАЈТЕ

ЦЕЛ - да се обезбеди енергетските подобрувања да дадат резултати и да продолжат добро да функционираат со текот на времето

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Следете го користењето на енергијата
- ✓ Споредувајте со почетната состојба
- ✓ Редовно одржувајте ги системите
- ✓ Прилагодувајте и оптимизирајте
- ✓ Водете едноставна евиденција

Енергетското подобрување продолжува и по мерките преку редовно следење и одржување. Проверувајте сметки, споредувајте потрошувачка со почетната состојба и проценувајте заштеди. Одржувајте ги системите во добра состојба, прилагодувајте поставки по потреба и водете евиденција за резултатите.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Редовно проверувајте ги сметките за енергија — и малите промени можат да откријат важни трендови.
- ✓ Не го занемарувајте одржувањето — добро одржуваните системи работат поефикасно и траат подолго.
- ✓ Следете ги резултатите на едноставен начин — дури и основна табела може да ви помогне да го видите напредокот.

ЧЕКОР 6 - ПРОМОВИРАЈТЕ

ЦЕЛ – да ги искористите енергетските подобрувања за зајакнување на вашиот зелен идентитет и привлекување повеќе гости

ГЛАВНИ АКТИВНОСТИ

- ✓ Информирајте ги гостите
- ✓ Истакнете ги вашите подобрувања
- ✓ Користете ја одржливоста во маркетингот
- ✓ Изградете зелен идентитет
- ✓ Разгледајте можности за зелена сертификација и приклучување кон релевантни зелени туристички платформи

Енергетските подобрувања можат да се искористат за зајакнување на имиџот и конкурентноста на бизнисот. Информирајте ги гостите за преземените практични мерки, како подобрен комфор, ефикасни системи, одговорно користење на ресурсите и користење обновлива енергија. Овие активности може да се промовираат преку информации во собите, платформите за резервации, веб-страницата и социјалните медиуми, со што се гради „зелен“ идентитет, се зголемува довербата и се подобрува видливоста на пазарот.

Како што бизнисот станува поенергетски ефикасен и поодговорен кон животната средина, може да се разгледаат можности за аплицирање за зелена сертификација или приклучување кон зелени туристички платформи. Тие помагаат подобро да се комуницираат заложбите, да се зголеми довербата, да се подобри видливоста и да се привлечат гости кои бараат одржливо сместување. Сертификацијата или членството дополнително ја зајакнува позицијата на пазарот и долгорочниот зелен идентитет. Примери на шеми за зелена сертификација и платформи кои може да бидат релевантни за давателите на услуги во руралниот туризам се: **Green Key, Good Travel Seal, Good Travel Guide, EU Ecolabel for Tourist Accommodation, Travelife или Ecobnb.**

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Бидете искрени и едноставни — гостите повеќе ги ценат автентичните заложби отколку совршените решенија.
- ✓ Фокусирајте се на придобивките — комфорот и искуството се исто толку важни колку и одржливоста.
- ✓ Користете кратки пораки — јасната и пријателска комуникација дава најдобри резултати.

КРАТКИ ЕКО-ПОРАКИ

„Комфор со грижа.“

„Ви благодариме што престојувате во енергетски одговорен објект.“

„Подобар комфор, помало влијание.“

ДЕЛ III

ФИНАНСИСКИ ИНСТРУМЕНТИ

1. Зошто финансирањето е важно за инвестиции во енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија

Инвестициите во енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија обично ги намалуваат трошоците со текот на времето, но голем број мерки бараат почетно финансирање. За малите бизниси во руралниот туризам, ова често претставува главна пречка.

Финансиските инструменти можат да го намалат почетниот товар, да овозможат распределување на инвестициските трошоци во подолг временски период или да обезбедат грант-компонента по успешно спроведување на инвестицијата. Најсоодветната опција зависи од видот на апликантот, големината на инвестицијата, критериумите за подобност, расположливото сопствено учество и очекуваните заштеди.

Бидејќи јавните повици и програмите поддржани од донатори често се ограничени во време и буџет, подготовката е важна. Бизнисите треба навреме да ја подготват основната документација, редовно да ги следат објавите и однапред да подготват инвестициски идеи.

2. Видови финансиски инструменти

Финансиската поддршка за инвестиции во енергетска ефикасност и обновливи извори доаѓа во различни форми и е наменета за различни типови корисници и проекти. Разбирањето на овие можности помага за избор на најсоодветно решение и подобро планирање на инвестициите.

ГРАНТОВИТЕ се една од најпривлечните форми на поддршка, бидејќи обезбедуваат неповратни средства. Тие најчесто се нудат преку јавни програми, донаторски проекти или посебни шеми, но обично се ограничени во достапноста и може да бараат кофинансирање.

СУБВЕНЦИИТЕ ИЛИ ШЕМИТЕ ЗА НАДОМЕСТ на дел од трошоците обично покриваат дел од инвестицискиот трошок откако мерката ќе биде спроведена и верификувана. Тие можат да го намалат конечниот трошок на инвестицијата, но корисниците треба да ги обезбедат почетните средства.

КРЕДИТИТЕ се уште еден важен извор на финансирање. Тие може да се понудат од комерцијални банки, развојни банки или преку наменски зелени кредитни линии и можат да помогнат инвестицискиот трошок да се распореди во подолг временски период.

ГАРАНТНИТЕ ШЕМИ помагаат да се намали ризикот за кредиторите и можат да им олеснат на апликантите, особено на малите бизниси, пристап до финансирање кога немаат доволно обезбедување.

КОМБИНИРАНОТО ФИНАНСИРАЊЕ обединува различни извори на поддршка, како што се грантови и кредити или јавни и приватни средства, и често се користи за поголеми или посложени проекти.

Друг можен модел е финансирање врз основа на енергетски перформанси, при што инвестициите се отплаќаат преку постигнатите заштеди на енергија. Иако е посложен, овој модел може да биде корисен кога почетните финансиски средства се ограничени.

Во пракса, корисниците може да користат еден инструмент или да комбинираат повеќе извори на поддршка. Најдобрата опција зависи од видот на апликантот, големината на инвестицијата, сопственото учество, капацитетот за отплата и условите на програмата.

3. Национални и локални програми за поддршка во Северна Македонија

Јавната поддршка може да се обезбедува преку национални програми, општински јавни повици и инструменти за развој на бизнисите. Релевантните мерки може да опфатат замена на неефикасни системи за греење, инсталација на системи за обновлива енергија, подобрување на енергетските карактеристики на објектите и набавка на ефикасни технологии или опрема.

Министерството за енергетика, рударство и минерални сировини е главната национална институција за поддршка поврзана со енергијата и може да објавува програми или јавни повици за почисто греење, енергетска ефикасност, обновливи извори на енергија и поддршка за ранливи потрошувачи на енергија. На локално ниво, општините и Град Скопје може да обезбедуваат субвенции или шеми за надомест на дел од трошоците, на пример за ефикасна опрема за греење или други мерки на ниво на домаќинства.

За поддршка насочена кон бизнисите, давателите на услуги во туризмот треба да ја следат и ИНОВА – Агенцијата за иновации, научно-технолошки развој и претприемништво, која е релевантна за зелена трансформација на бизнисите, иновации и одржливи инвестиции на микро, мали и средни претпријатија. Давателите на услуги во руралниот туризам треба да ги следат и можностите во рамките на ИПАРД Програмата, која се спроведува преку Агенцијата за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој, особено кога инвестициите се поврзани со рурален туризам, диверзификација на земјоделските стопанства, развој на бизнис или модернизација во руралните средини.

4. Донаторска и меѓународна финансиска поддршка

Инструментите за поддршка од донатори и меѓународни финансиски институции често комбинираат кредити, грантови и техничка помош. Во Северна Македонија најчесто се користат преку локални банки, лизинг-компаниии или организации што ги спроведуваат програмите.

- ✓ GEFF за станбени објекти поддржува енергетски подобрувања на домаќинствата со можен поврат на дел од инвестицијата
- ✓ GFF поддржува МСП за инвестиции во енергетска ефикасност и зелени технологии.
- ✓ OSS иницијативи помагаат со информации, совети и поврзување со експерти и институции (на пр. OSS Habitat).
- ✓ Young Energy Europe обучува млади вработени како енергетски скаути за откривање заштеди.

5. Комерцијално финансирање и самофинансирање

Туристичките бизниси можат да користат и комерцијално финансирање или сопствени средства за инвестиции во енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија. Ова може да вклучува банкарски кредити, лизинг, финансирање од добавувачи или директно самофинансирање. Овие извори се користат кога нема грантови или е потребно кофинансирање. Помалите инвестиции најчесто се финансираат со сопствени средства, а поголемите преку кредити, лизинг или комбинирано финансирање.

6. Практични совети и заклучок

Финансиските инструменти имаат важна улога во поддршката на туристичките бизниси во Северна Македонија да ги претворат своите идеи во успешни проекти. Комбинацијата од јавна поддршка, донаторски програми и комерцијално финансирање овозможува поширок пристап до инвестиции. Најуспешни се обично проектите што се добро подготвени и финансиски реалистични.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Започнете со јасен инвестициски план – Дефинирајте што сакате да подобрите, колку ќе чини и какви придобивки очекувате.
- ✓ Проверете различни извори на поддршка – Не потпирајте се само на една можност. Разгледајте јавни повици, инструменти поддржани од донатори, банкарски производи и сопствени можности за финансирање.
- ✓ Внимателно проверете ги условите за подобност – Пред аплицирање, осигурете се дека видот на вашиот бизнис, објектот и планираната мерка одговараат на условите на финансискиот производ.
- ✓ Подгответе ја документацијата однапред – Навреме соберете документи за сопственост, понуди, технички спецификации, фактури и друго.
- ✓ Планирајте го сопственото учество – Повеќето финансиски шеми покриваат само дел од инвестицијата, па затоа е важно однапред да знаете како ќе се финансира преостанатиот дел.
- ✓ Споредете ги условите за финансирање – Не гледајте само на висината на поддршката, туку и на условите за отплата, грант-компонентите, техничките барања и постапките за аплицирање.
- ✓ Комбинирајте инструменти каде што е можно – Во многу случаи, најефективен пристап е комбинирање сопствени средства, кредити, субвенции или грант-поттикнувања.
- ✓ Фокусирајте се на финансиски реалистични мерки – Дајте приоритет на инвестиции што одговараат на капацитетот на вашиот бизнис и можат да донесат јасни заштеди со текот на времето.
- ✓ Редовно следете ги објавите – Јавните повици и програмите за поддршка често се ограничени во време и буџет.
- ✓ Побарајте стручен совет кога е потребно – За поголеми или посложени инвестиции, професионална техничка и финансиска поддршка може да ви помогне да го изберете вистинското решение.

ДЕЛ IV

КАТАЛОГ НА МЕРКИ

Овој каталог ги претставува мерките што давателите на услуги во руралниот туризам можат да ги применат според своите финансиски можности и техничка подготвеност. Се препорачува да се започне со мерки со ниски или без трошоци, а потоа постепено да се инвестира во енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија.

1. Мерки без трошоци и добри секојдневни практики

Мерките без трошоци можат веднаш да се применат преку подобра организација, секојдневни навики и поголема свесност. Нивната ефикасност зависи од доследната примена.

1.1 Управување со енергијата и организација

- ✓ Назначете едно лице одговорно за прашањата поврзани со енергијата.
- ✓ Следете ја месечната потрошувачка на електрична енергија, гориво и вода.
- ✓ Споредувајте ја потрошувачката меѓу различни сезони и нивоа на пополнетост.
- ✓ Идентификувајте ги главните потрошувачи: греење, ладење, топла вода, осветлување итн.
- ✓ Поставете едноставни цели за намалување на потрошувачката и следете ги резултатите.

1.3 Мерки за информирање

- ✓ Информирајте ги гостите за енергетските практики на позитивен начин.
- ✓ Поттикнувајте повторна употреба на крпи и постелнина.
- ✓ Јасно објаснете го користењето на термостатите или клима-уредите.
- ✓ Поставете едноставни потсетници во собите, бањите и заедничките простории.

1.2 Практики

- ✓ Исклучувајте ги светлата и опремата во простории што не се користат.
- ✓ Користете дневна светлина при чистење.
- ✓ Затворајте ги прозорците и вратите додека работи греењето или ладењето.
- ✓ Избегнувајте потрошувачка во режим на мирување каде што е можно.
- ✓ Пријавувајте славини што протекуваат, оштетени заптивки или невообичаена потрошувачка на енергија.

1.4 Општи оперативни мерки

- ✓ Исклучување надворешно осветлување.
- ✓ Избегнување истовремено греење и ладење.
- ✓ Некористење греење/ладење во ретко користени простории
- ✓ Природна вентилација кога е можно
- ✓ Користење завеси/ролетни за заштита од топлина

2. Мерки за енергетска ефикасност со ниски трошоци

Мерките со ниски трошоци бараат малку инвестиции, но носат брзи и видливи резултати преку мали подобрувања и промени во однесувањето, со цел поголема ефикасност и комфор..

2.1 Користење и контрола на објектот

- ✓ Означете ги прекинувачите и контролите.
- ✓ Поставете тајмери, програмабилни приклучоци или едноставни сензори.
- ✓ Користете собни термометри и мерачи на влажност.
- ✓ Заптијте ги местата на неконтролирано струење на воздух околу прозорците и вратите.
- ✓ Воведете зонирање преку исклучување на просториите што не се користат.

2.2 Гостински соби и заеднички простории

- ✓ Проверете ги собите по заминување на гостите: исклучени светла, затворени прозорци, ресетиран термостат.
- ✓ Подобрете ги рутините за користење завеси, ролетни и летно засенчување.
- ✓ Користете едноставни известувања за правилни поставки на термостатите и клима-уредите.

2.3 Кујна и перење

- ✓ Вклучувајте ги машините за миење садови и машините за перење само кога се наполнети.
- ✓ Држете ги фрижидерите подалеку од извори на топлина.
- ✓ Редовно одмрзнувајте ги и одржувајте ги фрижидерите и замрзнувачите.
- ✓ Користете капаци при готвење и усогласете ја големината на садот со грејната плоча.
- ✓ Сушете ја испраната облека и постелнина на воздух кога е можно.

2.4 Одржување на системите

- ✓ Чистете ги филтрите на клима-уредите и вентилационите единици.
- ✓ Сервисирајте ги котлите, вентилатор-конвекторите, пумпите и системите за вентилација.
- ✓ Проверувајте ги вентилите, термостатите, и изолацијата на цевките.
- ✓ Намалете ја непотребно високата температура на санитарната топла вода.

2.5 Осветлување и ефикасно користење на водата

- ✓ Заменете ги старите светилки со LED осветлување.
- ✓ Поставете сензори во ходници, тоалети, магацини и надворешни простори.
- ✓ Поправете ги славините и тушевите што протекуваат.
- ✓ Користете штедливи тушеви и аератори.
- ✓ Користете покривки за базени и тајмери за пумпите за базени каде што е релевантно.

3. Мерки за енергетска ефикасност што бараат поголема финансиска инвестиција

Мерките што бараат поголема инвестиција вклучуваат планирање, проектирање, набавка и инсталација и носат долгорочни придобивки, особено кај објекти со високи топлински загуби и застарени системи.

3.1. Топлинска изолација на сидови, покриви и подови

Топлинската изолација е една од најважните мерки за намалување на топлинските загуби во зима и прегревањето во лето. Покривите и таваните често се приоритетни делови од објектот, додека надворешните сидови и подовите на приземје исто така треба да се разгледаат, во зависност од состојбата на објектот.

3.2. Замена на прозорци и врати

Постарите прозорци и врати можат да предизвикаат топлински загуби, провев, прегревање и намален комфор. Ефикасното застаклување, квалитетните рамки, херметичката вградба и засенчувањето се особено важни.

3.3. Надградба на системите за греење

Системите за греење влијаат на комфорот и трошоците, а надградбата вклучува замена на стари котли, подобра дистрибуција и воведување контрола и зонирање на просториите.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Изолација на покриви и тавани
- ✓ Изолација на надворешни сидови
- ✓ Изолација на подови
- ✓ Правилна изведба на изолацијата
- ✓ Намалување на топлинските мостови
- ✓ Користење на посветли или рефлектирачки бои на покривот и фасадата
- ✓ Засенчување на површини изложени на сонце

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Двојно или тројно застаклување
- ✓ Нискоемисивно стакло
- ✓ Топлински изолирани надворешни врати
- ✓ Заптивање на прозорци и врати
- ✓ Фолии за контрола на сончево зрачење
- ✓ Звучна изолација
- ✓ Надворешно засенчување

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Замена на стари котли или печки
- ✓ Правилно димензионирање на системот за греење
- ✓ Добра дистрибуција на топлина
- ✓ Ефикасни циркулациони пумпи
- ✓ Термостатска регулација
- ✓ Зонирање на греењето
- ✓ Нискотемпературни системи за греење

3.4. Надградба на системите за ладење

Потребата за ладење се зголемува во текот на летната сезона. Ефикасното ладење треба да комбинира квалитетна опрема со пасивни мерки што го намалуваат прегревањето.

3.5. Топлински пумпи како ефикасно решение за греење и ладење

Топлинските пумпи можат да обезбедат греење, ладење, а во некои случаи и подготовка на топла вода. Системите воздух-вода или воздух-воздух често се најпрактични за мали и средни објекти за рурален туризам, додека системите што користат земја или вода како извор бараат посепцифични услови на локацијата.

3.6. Подобрување на системите за вентилација

Вентилацијата е важна за квалитет на воздух и комфор, но неконтролираната може да зголеми енергетски загуби. Се препорачува контролирана природна и механичка вентилација со поврат на топлина, со приоритет на клучни простории (соби, кујни, бањи и велнес-зони).

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Замена на застарени уреди за ладење
- ✓ Инвертер технологија
- ✓ Правилно димензионирање
- ✓ Зонирање на ладење
- ✓ Паметни температурни поставки
- ✓ Засенчување и природна вентилација
- ✓ Редовно одржување
- ✓ Намалување на внатрешни топлински добивки

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Топлински пумпи (воздух, земја, вода)
- ✓ Греење и ладење со еден систем
- ✓ Поддршка за санитарна топла вода
- ✓ Висока ефикасност во енергетски ефикасни објекти
- ✓ Компатибилност со нискотемпературни системи
- ✓ Правилно димензионирање
- ✓ Влијание на климатски услови
- ✓ Стручно проектирање и инсталација

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Контролирана природна и механичка вентилација
- ✓ Вентилација според користење на просториите
- ✓ Поврат на топлина
- ✓ Ефикасни вентилатори и добра дистрибуција на воздух
- ✓ Контрола на влажност
- ✓ Редовно одржување
- ✓ Избегнување непотребни загуби

3.7. Ефикасни системи за осветлување

Ефикасното осветлување ги намалува трошоците и го подобрува комфорот и безбедноста. Се препорачува LED осветлување, оптимален распоред, сензори и искористување на дневна светлина, со фокус на простори со долга употреба: што се ходници, кујни, бањи, рецепции, надворешни патеки и заеднички простории.

3.8. Замена на неефикасни апарати и опрема

Апаратите и техничката опрема значително влијаат на потрошувачката на струја. Се препорачува замена со енергетски ефикасни модели, со приоритет на најчесто користената опрема и постепено подобрување каде што не е можна целосна замена.

3.9. Интегриран пристап кон реновирање

Најдобри резултати најчесто се постигнуваат кога мерките се планираат заедно, а не поединечно. На пример, ако најпрво се подобри изолацијата, потребниот капацитет за греење и ладење се намалува. Тоа значи дека идните системи за греење, ладење и вентилација можат да бидат помали, поефикасни и поевтини за работа.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ LED осветлување
- ✓ Ефикасни светилки и тела
- ✓ Користење дневна светлина
- ✓ Сензори и тајмери
- ✓ Зонирање на осветлување
- ✓ Регулација на јачина
- ✓ Ефикасно надворешно осветлување
- ✓ Намалување на непотребна потрошувачка
- ✓ Редовно одржување

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Приоритизирање на стара опрема
- ✓ Енергетски ефикасни модели
- ✓ Ефикасни пумпи и мотори
- ✓ Правилно димензионирање
- ✓ Фазна замена
- ✓ Инсталација и правилни поставки
- ✓ Замена на крај на животен век

Поради тоа, поголемите инвестиции, по можност, треба да се разгледуваат како дел од интегриран пристап кон реновирање. На овој начин објектот може координирано да ги подобри своите енергетски карактеристики и да постигне подобри технички и финансиски резултати на долг рок.

4. Мерки за поттикнување и користење на обновливи извори на енергија

Обновливите извори на енергија ја намалуваат зависноста од надворешно снабдување и ја зголемуваат енергетската сигурност, со најдобри резултати кога се применуваат по мерките за енергетска ефикасност.

4.1. Соларни фотонапонски системи

Соларните фотонапонски системи овозможуваат производство на сопствена електрична енергија за потребите на објектите (осветлување, ладење, пумпи, опрема), ја намалуваат сметката за струја и ја зголемуваат енергетската независност. Пред поставување треба да се анализира сончевата изложеност, покривот, засенчувањето, потрошувачката, буџетот и законските ограничувања.

4.2. Соларни термални системи за топла вода

Соларните термални системи ја намалуваат потребата од енергија за топла вода во бањи, кујни, перални и велнес-зони, особено кај објекти со редовна или сезонска пополнетост. Пред инсталација треба да се проверат сончевата изложеност, покривот, засенчувањето, потребите за топла вода, капацитетот за складирање и интеграцијата со постоечкиот систем, со правилно димензионирање и добра изолација за ефикасност и помали трошоци.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Проценка на сончева изложеност
- ✓ Соодветност на покрив
- ✓ Усогласување со потреби за електрична енергија
- ✓ Приоритет на дневна потрошувачка
- ✓ Избегнување предимензионирање
- ✓ Почитување на капацитетни ограничувања
- ✓ Ефикасно користење на електрична енергија
- ✓ Батериско складирање
- ✓ Минимизирање на засенчување
- ✓ Лесен пристап за одржување
- ✓ Интеграција со дизајн на објект

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Проценка на сончева изложеност
- ✓ Соодветност на покрив
- ✓ Усогласување со потреби за топла вода
- ✓ Резервоари за складирање
- ✓ Приоритет на висока потрошувачка
- ✓ Избегнување предимензионирање
- ✓ Изолација на цевки и резервоари
- ✓ Интеграција со постоечки систем
- ✓ Минимизирање на засенчување
- ✓ Лесен пристап за одржување
- ✓ Ефикасно користење на топла вода

4.3. Системи на биомаса

Системите на биомаса се погодни за греење и подготовка на топла вода во објекти со достапно локално гориво. Пред избор треба да се проценат достапноста на горивото, просторот за складирање, потребите за греење и одржувањето, а системот да се комбинира со мерки за енергетска ефикасност за најдобри резултати.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ Сигурно снабдување со биомаса
- ✓ Современи и ефикасни системи
- ✓ Правилно складирање на гориво
- ✓ Усогласување со потребите за греење
- ✓ Редовно одржување
- ✓ Контрола на емисии
- ✓ Интеграција со постоечки систем
- ✓ Комбинирање со енергетска ефикасност
- ✓ Проценка на оперативен капацитет

4.4. Останати решенија за користење обновливи извори на енергија

Други опции за обновлива енергија, како што се мали ветерни системи и геотермални решенија, може да се разгледаат таму каде што локалните услови се соодветни. Овие технологии се повеќе зависни од конкретната локација отколку соларните системи или биомасата и бараат соодветна техничка и економска проценка пред инвестирање.

Малите ветерни системи може да бидат корисни на отворени локации со стабилен ветер, додека геотермалните решенија можат да обезбедат ефикасно греење и ладење за објекти со долгорочно користење и соодветни услови на теренот.

Тие треба да се разгледуваат како дел од интегриран пристап, по можност откако потребата за енергија ќе се намали преку мерки за енергетска ефикасност.

5. Интегриран пристап: енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија

Системите за обновлива енергија даваат најдобри резултати кога се планираат заедно со мерките за енергетска ефикасност. Објектите за рурален туризам треба најпрво да ја намалат потребата за енергија преку изолација, ефикасни прозорци, осветлување, контроли и надградени технички системи, а потоа да изберат решенија за обновлива енергија според намалените и реални потреби на објектот. Овој пристап помага да се избегнат предимензионирани системи, ја подобрува исплатливоста, ги намалува оперативните трошоци, ја зајакнува енергетската сигурност и поддржува подобар комфор и квалитет на услугата.

ПРАКТИЧНИ СОВЕТИ

- ✓ **Најпрво намалете ја потребата за енергија** – Подобрете ја изолацијата, прозорците, вратите, осветлувањето и ефикасноста на системите пред да ги димензионирате системите за обновлива енергија.
- ✓ **Димензионирајте ги системите за обновлива енергија според реалните потреби** – Технологиите за обновлива енергија треба да се изберат врз основа на намалената и подобро утврдена потреба за енергија на објектот.
- ✓ **Комбинирајте технички и оперативни подобрувања** – Обновливата енергија дава најдобри резултати кога е поддржана со добро управување со енергијата и ефикасно секојдневно работење.
- ✓ **Земете го предвид сезонското користење на објектот** – Системите за обновлива енергија треба да го одразуваат моделот на пополнетост и сезонската потреба на туристичкиот објект.
- ✓ **Подобрете ја енергетската сигурност** – Во подрачја со нестабилно снабдување со електрична енергија, комбинирајте мерки за ефикасност со обновлива енергија за да се зајакне отпорноста.
- ✓ **Планирајте ги инвестициите фазно** – Кога е потребно, најпрво спроведете ги најважните мерки за ефикасност, а потоа постепено воведувајте решенија за обновлива енергија.
- ✓ **Користете интегриран пристап во проектирањето** – Подобрувањата на обвивката на објектот, техничките системи и обновливите извори на енергија треба, каде што е можно, да се планираат заедно.
- ✓ **Проверете ја техничката и финансиската изводливост заедно** – Добриот избор зависи и од инженерската соодветност и од реалната економска проценка.

6. Индикативен патоказ за спроведување

Фаза	Типични мерки	Приближен ангажман	Очекувана придобивка
Веднаш	Преглед на сметки, исклучување опрема, потсетници за гости, основни рутини	Без трошоци	Зголемена свесност, брзи заштеди, подобра контрола
1-3 месеци	LED осветлување, заптивање, сензори, аератори, одржување	Ниски трошоци	Видливи заштеди и подобар комфор
3-12 месеци	Планирање изолација, прозорци, греење, ладење, вентилација и замена на опрема.	Средни до високи трошоци	Поголеми заштеди и подобрен квалитет на услугата
12+ месеци	Фотонапонски, соларни термални системи, топлински пумпи, биомаса,	Инвестициски проект	Енергетска независност, отпорност и зелено позиционирање

7. Календар за сезонско работење и одржување

Едноставен сезонски календар помага објектите навреме да ги подготват системите за периодите со најголема пополнетост и да избегнат непотребна потрошувачка во периоди со мала активност.

Период	Што да се провери	Зошто е важно
Пред зимската сезона	Греење, изолација, заптивки, термостати.	За да се избегнат високи трошоци за греење и поплаки за комфор
Во текот на зимата	Температури, неискористени простории, гориво.	За да се спречи прегревање и непотребна потрошувачка на гориво
Пред летната сезона	Ладење, засенчување, вентилација, покрив.	За да се намали прегревањето и врвната потрошувачка на електрична енергија
Во текот на летото	Поставки за ладење, ролетни, топла вода.	За да се одржи комфор без прекумерна потрошувачка на електрична енергија
Вонсезона	Празни соби, мирување, одржување.	За да се избегне скриена потрошувачка и да се подготват инвестиции
Пред јавни повици	Документи, сопственост, спецификации.	понуди, технички За да се зголемат шансите за навремено аплицирање

ЗАВРШНА ПОРАКА

Енергетски паметниот рурален туризам не значи само заштеда на енергија. Тој значи создавање подобри услови за гостите, намалување на непотребните трошоци, подобрување на квалитетот на услугата и зајакнување на долгорочната иднина на руралните бизниси.

За многу туристички оператори, предизвикот на почеток може да изгледа голем. Ограничените буџети, постарите објекти, недостигот на време и неизвесноста околу вистинските решенија можат да го направат процесот на промена потежок. Но, подобрувањето не мора да се случи одеднаш. Дури и малите и достапни активности можат да донесат видливи резултати и да создадат доверба за следните чекори.

Овој прирачник покажува дека енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија не се резервирани само за големи хотели или големи инвеститори. Тие се релевантни и достижни и за малите даватели на услуги во руралниот туризам и угостителството во Северна Македонија, како што се селски домаќинства, даватели на услуги за изнајмување соби и апартмани, куќи за одмор, станови за одмор и објекти за дегустација.

Најважниот чекор е да се започне. Започнете со она што е реално, подобрувајте постепено, побарајте совет кога е потребно и користете ги достапните можности за поддршка. Со текот на времето, овие активности можат да ги намалат трошоците, да го подобрат комфорот, да го зајакнат имиџот на вашиот бизнис и да ја заштитат природната средина од која зависи руралниот туризам.

Енергетски поефикасен и поодржлив сектор на рурален туризам се гради чекор по чекор — преку информирани одлуки, практични мерки и посветеност на долгорочно подобрување. Секоја мала промена направена денес може да придонесе за посилна, позелена и поконкурентна понуда на рурален туризам утре.

DORACAK PRAKTIK PËR ENERGJINË E RINOVUESHME DHE EFIÇIENCËN E ENERGJISË NË TURIZMIN RURAL

Aktivitet i projektit: Energy Wise – Fuqizimi i turizmit rural përmes energjisë së rinovueshme dhe efikasitetit të energjisë

Pjesë e programit BOOST Balkans

Mbështetur nga ALDA – Shoqata Evropiane për Demokraci Lokale dhe
AFD – Agence Française de Développement

Zbatuar nga:

Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA

në partneritet me Fondacionin Albiz

Korrik, 2026

Përgatitur nga:

Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA në partneritet me Fondacionin Albiz

Autori:

Biljana Cherepnalkoska

Redaktor përgjegjës:

Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA

Zbatuar brenda:

Programi i Granteve BOOST

Vendi i përgatitjes:

Shkup, Maqedonia e Veriut

Viti i publikimit:

2026

Kontakt:**Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA**

www.alka.mk | +389 2 321 4505 | Georgi Dimitrov 11-1/4, 1000 Shkup

Fondacioni Albiz

www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632 | rr.20. nr.97 Saraj, 1000 Shkup

Shtypur nga: FOKUS PRINT

Ky publikim është prodhuar në kuadër të projektit "Energy Wise – Fuqizimi i turizmit rural përmes energjisë së rinovueshme dhe efikasitetit të energjisë", zbatuar nga Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA në partneritet me Fondacionin Albiz, dhe mbështetur nga Programi i Granteve BOOST.

Përmbajtja e këtij botimi është përgjegjësi e vetme e autorëve dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet e Programit të Granteve BOOST ose partnerëve të tij zbatues.

TABELA E PËRMBAJTJES

REZYME EKZEKUTIVE	1
PJESA I – SI TË PËRDORNI ENERGJINË NË BIZNESIN TUAJ	2
Pse është përgatitur ky doracak?	2
Pse energjia është e rëndësishme për biznesin tuaj?	3
Sfidat në sektorin e turizmit rural	4
Efikasiteti energjetik dhe energjia e rinovueshme me fjalë të thjeshta	4
Tre shtyllat e një objekti turistik të qëndrueshëm	4
PJESA II – RRUGËTIMI DREJT SHFRYTËZIMIT MË TË MIRË TË ENERGJISË	5
Hapi 1 – Nisma	6
Hapi 2 – Planifikimi	6
Hapi 3 – Zbatimi	7
Hapi 4 – Angazhimi	8
Hapi 5 – Përmirësimi	9
Hapi 6 – Promovimi	10
PJESA III – INSTRUMENTE FINANCIARE	11
Llojet e instrumenteve financiare	12
Programet publike të mbështetjes në Maqedoninë e Veriut	13
Mbështetja nga donatorët dhe institucionet financiare ndërkombëtare	14
Financimi komercial dhe opsionet e vetëfinancimit	14
Këshilla praktike dhe përfundim	15
PJESA IV – KATALOGU I MASAVE	16
Masa pa kosto dhe masa të sjelljes	16
Masa të efikasitetit energjetik me kosto të ulëta	17
Masa të efikasitetit energjetik që kërkojnë investim më të lartë financiar	18
Masa për nxitjen dhe shfrytëzimin e burimeve të rinovueshme të energjisë	21
Qasje e integruar: efikasiteti energjetik dhe burimet e rinovueshme të energjisë	23
Udhërrëfyese indikativ i zbatimit	24
Kalendari sezonal i funksionimit dhe mirëmbajtjes	24
MESAZHI PËRFUNDIMTARE	25

REZYME EKZEKUTIVE

Turizmi rural në Maqedoninë e Veriut ka potencial të rëndësishëm për zhvillim lokal, por shumë objekte përballen me sfida si rritja e kostove të energjisë, ndërtesat e vjetruara, pajisjet joefikase, funksionimi sezonal dhe pritshmëritë në rritje të mysafirëve. Këto çështje ndikojnë si në kostot operative, ashtu edhe në cilësinë e shërbimit. Ky doracak është përgatitur për t'i ndihmuar pronarët dhe operatorët e objekteve të turizmit rural të kuptojnë më mirë se si përdoret energjia në bizneset e tyre dhe se si përmirësimet praktike mund të ulin kostot, të përmirësojnë komoditetin dhe të forcojnë konkurrueshmërinë. Doracaku u dedikohet ofruesve të vegjël të turizmit rural dhe mikpritjes në Maqedoninë e Veriut, si amvisëritë rurale, ofruesit e dhomave dhe apartamenteve me qira, shtëpitë për pushim, banesat për pushim dhe objektet për degustim.

MESAZHI KRYESOR

Energjia nuk është vetëm një kosto. Ajo është një mundësi për të përmirësuar komoditetin, për të reduktuar humbjet, për të mbrojtur burimet lokale dhe për të forcuar konkurrueshmërinë.

Doracaku shpjegon efikasitetin energjetik dhe energjinë e rinovueshme në turizmin rural, duke ofruar një qasje praktike hap pas hapi për planifikim, zbatim dhe monitorim të përmirësimeve.

Ai përfshin masa praktike, nga veprime me kosto të ulët deri te investimet në efikasitet energjetik dhe energji të rinovueshme, si dhe paraqet mundësitë e financimit në Maqedoninë e Veriut. Në përgjithësi, doracaku inkurajon një qasje graduale dhe realiste, duke treguar se edhe hapa të vegjël mund t'i ndihmojnë bizneset e turizmit rural të ulin përdorimin e energjisë, të zvogëlojnë kostot, të përmirësojnë komoditetin e mysafirëve dhe të ndërtojnë një të ardhme më të qëndrueshme dhe më konkurruese.

SI TË PËRDORET KY DORACAK

Doracaku është organizuar në katër pjesë praktike. Pjesa I shpjegon pse energjia është e rëndësishme për bizneset e turizmit rural. Pjesa II paraqet rrugëtimin e përmirësimit energjetik. Pjesa III përmbledh mundësitë e disponueshme të

financimit. Pjesa IV ofron një katalog masash praktike që mund të zbatohen hap pas hapi.

STRUKTURA E DORACAKUT

Kuptoni përdorimin e energjisë | Ndiqni një rrugëtim të qartë | Shqyrtoni financimin | Zgjidhni masa praktike

PJESA I

SI TË PËRDORNI ENERGJINË NË BIZNESIN TUAJ

1. Pse është përgatitur ky doracak?

Turizmi rural krijon mundësi për zhvillim lokal, por ofruesit e vegjël shpesh punojnë me burime të kufizuara financiare, teknike dhe njerëzore. Shumë biznese veprojnë në ndërtesa më të vjetra, të cilat nuk janë projektuar fillimisht për standarde moderne të komoditetit ose për përdorim efikas të energjisë.

Energjia ka ndikim të drejtpërdrejtë në rentabilitet dhe kënaqësinë e mysafirëve. Një objekt që humb nxehtësi gjatë dimrit ose mbinxehet gjatë verës shpenzon më shumë para, ndërkohë që ofron komoditet më të ulët. Përkundrazi, një objekt që kontrollon përdorimin e energjisë mund të ulë kostot dhe të përmirësojë cilësinë e përvojës së mysafirëve.

Për shumë pronarë, sfida nuk është mungesa e interesimit, por mungesa e informacionit të qartë dhe praktik. Këshillat teknike shpesh janë shumë komplekse, ndërsa informacioni për financim është i fragmentuar. Ky doracak i përkthen idetë kryesore në hapa të thjeshtë që mund të përdoren edhe nga jo-specialistët.

2. Pse energjia është e rëndësishme për biznesin tuaj?

Energjia është pjesë themelore e çdo biznesi turistik, edhe pse shpesh mbetet e padukshme në punën e përditshme. Ajo përdoret për ngrohjen dhe ftohjen e dhomave, sigurimin e ujit të ngrohtë, ndriçimin dhe funksionimin e pajisjeve. Për këtë arsye, energjia ka ndikim të drejtpërdrejtë si në kostot operative, ashtu edhe në cilësinë e shërbimit që u ofroni mysafirëve.

ENERGJIA DHE KOSTOT TUAJA - Për shumë biznese të turizmit rural, energjia përbën një pjesë të rëndësishme të shpenzimeve. Ndërtesat joefikase dhe pajisjet e vjetruara rrisin konsumin e energjisë, faturat dhe ulin fitimin, ndërsa humbjet e nxehtësisë dhe sistemet joefikase kërkojnë më shumë energji për të ruajtur komoditetin.

KOMODITETI DHE PËRVOJA E MYSAFIRËVE - Performanca energjetike ndikon drejtpërdrejt në komoditetin e mysafirëve. Përmirësimet në izolim dhe sisteme sigurojnë kushte më të mira, rrisin kënaqësinë e vizitorëve dhe favorizojnë kthimin e tyre.

KONKURRUESHMËRIA DHE KËRKESA E TREGUT - Energjia luan rol të rëndësishëm edhe në mënyrën se si perceptohet biznesi juaj. Gjithnjë e më shumë turistë kërkojnë akomodim me përgjegjësi mjedisore, që ndërmerr hapa për të ulur ndikimin e vet. Përdorimi efikas i energjisë ose futja e zgjidhjeve me energji të rinovueshme mund të forcojë imazhin tuaj, të tërheqë lloje të reja mysafirësh dhe të rrisë konkurrueshmërinë në treg.

ÇMIMET E ENERGJISË DHE QËNDRUESHMËRIA - Një aspekt tjetër i rëndësishëm është rritja dhe shpesh paparashikueshmëria e kostos së energjisë. Bizneset që varen shumë nga përdorimi joefikas i energjisë janë më të cenueshme ndaj këtyre ndryshimeve. Duke përmirësuar efikasitetin dhe duke shqyrtuar opsione të energjisë së rinovueshme, mund të ulni varësinë nga burimet e jashtme të energjisë dhe të kontrolloni më mirë kostot operative.

PËRGJEGJËSIA MJEDISORE - Së fundi, përdorimi i energjisë lidhet drejtpërdrejt me mjedisin nga i cili varet turizmi rural. Ulja e konsumit të energjisë dhe përdorimi i burimeve më të pastra ndihmojnë në mbrojtjen e këtyre vlerave dhe mbështesin qëndrueshmërinë afatgjatë të turizmit në zonat rurale.

3. Sfidat në sektorin e turizmit rural

- ✓ Ndërtesa të vjetra me komoditet të kufizuar
- ✓ Sisteme joefikase për energji dhe ujë të ngrohtë
- ✓ Të ardhura sezonale dhe investime të vështira
- ✓ Njohuri të kufizuara për financim dhe grante
- ✓ Furnizim i paqëndrueshëm me energji në disa zona
- ✓ Kohë dhe njohuri të kufizuara për zgjedhje teknologjike
- ✓ Rritje e pritshmërive të mysafirëve

4. Efikasiteti energjetik dhe energjia e rinovueshme me fjalë të thjeshta

Efikasiteti energjetik do të thotë përdorim më i ulët i energjisë për të njëjtin komoditet dhe shërbim, pa ulur cilësinë. Ai fokusohet në shmangien e humbjeve dhe përdorimin më të mençur të energjisë. Energjia e rinovueshme vjen nga burime natyrore të qëndrueshme si dielli, era dhe ajri. Ndryshe nga burimet konvencionale të energjisë, energjia e rinovueshme është më e pastër dhe mund të zvogëlojë varësinë nga furnizimi i jashtëm me energji.

MESAZHE

"Energjia më e lirë është energjia që nuk e përdorim."

"Energjia e rinovueshme është energji e pastër."

5. Tre shtyllat e një objekti turistik të qëndrueshëm

Reduktoni humbjet e energjisë

- ✓ Performancë më e mirë e ndërtesës
- ✓ Pajisje dhe sisteme efikase
- ✓ Praktika të mira të përditshme

Prodhoni energji të pastër

- ✓ FV diellore dhe solar termik
- ✓ Pompa nxehtësie ose biomasë
- ✓ Pavarësi më e madhe energjetike

Ndërtoni identitet të gjelbër

- ✓ Komunikoni përpjekjet tuaja
- ✓ Risni besimin e mysafirëve
- ✓ Forconi dukshmërinë në treg

PJESA II

RRUGËTIMI DREJT SHFRYTËZIMIT MË TË MIRË TË ENERGJISË

Përmirësimi i përdorimit të energjisë në biznesin tuaj nuk është veprim i vetëm, por proces i vazhdueshëm. Ai fillon me kuptimin e gjendjes aktuale, vazhdon me planifikimin dhe zbatimin e përmirësimeve dhe zhvillohet me kalimin e kohës përmes monitorimit, mësimit dhe promovimit.

RRUGËTIMI 6-HAPËSH I PËRMIRËSIMIT ENERGJETIK

					
Nisma	Planifikimi	Zbatimi	Angazhimi	Përmirësimi	Promovimi
Kuptoni përdorimin tuaj të energjisë	Përcaktoni prioritetet dhe përgatitni veprimet	Zbatoni masa praktike	Përfshini stafin, familjen dhe mysafirët	Monitoroni, mirëmbani dhe optimizoni	Komunikoni identitetin tuaj të gjelbër

HAPI 1 - NISMA

QËLLIMI - të kuptohet shfrytëzimi i energjisë dhe të njihet ku shkojnë paratë tuaja

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Shqyrtimi i faturave të energjisë
- ✓ Identifikimi i burimeve të energjisë dhe përdorimeve kryesore të energjisë
- ✓ Caktimi i përgjegjësisë

Filloni duke shqyrtuar faturat e energjisë elektrike, karburantit për ngrohje dhe ujit për të paktën një vit. Identifikoni burimet kryesore të energjisë dhe konsumatorët kryesorë, si ngrohja, ftohja, uji i ngrohtë, kuzhina, lavanderia, ndriçimi dhe pajisjet. Caktoni një person që të mbajë të dhëna bazë dhe të ndjekë çështjet që lidhen me energjinë.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Mbani të gjitha faturat e energjisë në një vend që t'i krahasoni lehtë me kalimin e kohës. Kuptimi i numrave ju jep kontroll.
- ✓ Shënoni burimet dhe kostot kryesore të energjisë – mund të befasoheni se ku shpenzohet pjesa më e madhe e parave.
- ✓ Bëni një kontroll të thjeshtë të pronës dhe shënoni ku përdoret ose humbet energjia – ky kontroll mund të zbulojë shumë.
- ✓ Filloni thjesht – kuptimi i përdorimit të energjisë është tashmë një hap i madh përpara.

HAPI 2 - PLANIFIKIMI

QËLLIMI - të identifikohen opsionet më të mira të përmirësimit dhe të përgatitet një plan veprimi i qartë dhe realist

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Vlerësimi i ndërtesës dhe sistemeve teknike
- ✓ Përcaktimi i gjendjes bazë
- ✓ Identifikimi i masave të përmirësimit
- ✓ Vendosja e prioriteteve dhe objektivave
- ✓ Konsultimi me ekspertë dhe furnizues
- ✓ Shqyrtimi i opsioneve të financimit
- ✓ Përgatitja e planit të veprimit

Vlerësoni gjendjen e mbështjellësit të ndërtesës, sistemeve të ngrohjes dhe ftohjes, përgatitjes së ujit të ngrohtë, ndriçimit dhe pajisjeve. Përcaktoni një bazë të thjeshtë, si kostoja vjetore e energjisë ose kWh për metër katror. Identifikoni opsionet e përmirësimit dhe jepuni përparësi veprimeve sipas koston, ndikimit dhe urgjencës. Për këtë aktivitet, përdorni katalogun e masave të përgatitur posaçërisht për ju dhe të paraqitur në Pjesën IV. Meqenëse efikasiteti energjetik mund të përfshijë vendime teknike, shpesh rekomandohet të punohet me ekspertë dhe partnerë, si **ekspertë ose auditorë energjetikë, autoritete dhe shoqata lokale, si dhe ofrues dhe furnizues teknologjikë**.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Filloni me masa me kosto të ulët që sjellin kursime të shpejta – ato krijojnë besim për investime më të mëdha.
- ✓ Mos u përpiqni të bëni gjithçka menjëherë – përqendrohuni fillimisht në disa veprime prioritare.
- ✓ Gjithmonë krahasoni koston e investimit me kursimet e pritshme para vendimmarrjes.
- ✓ Kërkoni të paktën dy oferta kur zgjidhni teknologji ose furnizues.
- ✓ Kontrolloni grantet e disponueshme herët – disa programe kërkojnë planifikim paraprak.

HAPI 3- ZBATIMI

QËLLIMI - të zbatohen masa të kursimit të energjisë që ulin kostot dhe përmirësojnë komoditetin

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Fillimi me masa të thjeshta
- ✓ Kryerja e përmirësimeve më të mëdha
- ✓ Zgjedhja e teknologjive të duhura
- ✓ Sigurimi i instalimit dhe përdorimit të duhur
- ✓ Përfshirja e stafit ose anëtarëve të familjes

Pas planifikimit, hapi tjetër është zbatimi i masave të zgjedhura. Filloni me veprime të thjeshta si ndriçimi LED, mbyllja e hapësirave ku hyn ajri, kontrolli më i mirë i temperaturës dhe përdorimi i duhur i pajisjeve, pastaj vazhdoni me përmirësime më të mëdha si izolimi, sistemet efikase të ngrohjes dhe ftohjes ose zgjidhjet me energji të rinovueshme. Instalimi korrekt, zgjedhja e teknologjisë së përshtatshme dhe përfshirja e stafit ose anëtarëve të familjes janë thelbësore për kursime reale.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Filloni me “fitore të shpejta” si ndriçimi LED dhe kontrollet më të mira – ato kursejnë energji menjëherë.
- ✓ Mos zgjidhni pajisje vetëm sipas çmimit – efikasiteti dhe besueshmëria janë më të rëndësishme në afat të gjatë.
- ✓ Sigurohuni që instalimi të kryhet siç duhet – edhe gabimet e vogla mund të ulin performancën.
- ✓ Kërkoni nga furnizuesit t’ju shpjegojnë si të përdoren dhe mirëmbahen sistemet në mënyrë korrekte.
- ✓ Përfshini të gjithë – veprimet e vogla të përditshme nga stafi ose familja mund të bëjnë ndryshim të madh.

HAPI 4 – ANGAZHIMI

QËLLIMI - të sigurohet që njerëzit t’i mbështesin përmirësimet energjetike

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Trajnimi i stafit ose anëtarëve të familjes
- ✓ Nxitja e praktikave të mira ditore
- ✓ Informimi i mysafirëve
- ✓ Krijimi i rregullave të thjeshta të brendshme

Përmirësimet energjetike varen nga njerëzit po aq sa nga teknologjia. Stafi, anëtarët e familjes dhe mysafirët duhet të informohen për praktikat e thjeshta të përditshme, si fikja e pajisjeve të papërdorura, përdorimi i përgjegjshëm i ngrohjes dhe ftohjes dhe ulja e përdorimit të panevojshëm të ujit të ngrohtë. Rregullat e qarta të brendshme, përkujtues të vegjël dhe pjesëmarrja në trajnime përkatëse mund të ndihmojnë në ruajtjen e zakoneve të mira dhe mbështetjen e përmirësimit të vazhdueshëm.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Udhëhiqni me shembull – kur pronarët ndjekin praktika të mira, edhe të tjerët do t'i ndjekin.
- ✓ Udhëzimet të jenë të thjeshta – rregullat e qarta dhe të lehta kanë më shumë gjasa të zbatohen.
- ✓ Përdorni përkujtues të vegjël, si etiketa dhe shenja, për të nxitur zakone të mira.
- ✓ Informoni mysafirët në mënyrë pozitive, duke theksuar komoditetin dhe përgjegjësinë e përbashkët.
- ✓ Ndryshimet e vogla të përditshme në sjellje sjellin kursime të konsiderueshme.

HAPI 5 – PËRMIRËSIMI

QËLLIMI - të sigurohet që përmirësimet energjetike japin rezultate dhe vazhdojnë të funksionojnë mirë me kalimin e kohës

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Monitor energy use
- ✓ Monitorimi i përdorimit të energjisë
- ✓ Krahasimi me gjendjen bazë
- ✓ Mirëmbajtja e rregullt e sistemeve
- ✓ Rregullimi dhe optimizimi
- ✓ Mbajtja e të dhënave të thjeshta

Përmirësimi energjetik duhet të vazhdojë edhe pas zbatimit përmes monitorimit dhe mirëmbajtjes së rregullt. Kontrolloni faturat e energjisë, krahasoni konsumin me gjendjen bazë dhe vlerësoni nëse janë arritur kursimet e pritura. Mirëmbani sistemet kryesore, rregulloni parametrat kur është e nevojshme dhe mbani shënime të thjeshta për rezultatet, për të mbështetur vendimet e ardhshme.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Kontrolloni rregullisht faturat e energjisë – ndryshimet e vogla mund të zbulojnë trende të rëndësishme.
- ✓ Mos e harroni mirëmbajtjen – sistemet e mirëmbajtura mirë punojnë më mirë dhe zgjasin më shumë.
- ✓ Ndiqni rezultatet në mënyrë të thjeshtë – edhe një tabelë bazë mund t'ju ndihmojë të shihni përparimin.

HAPI 6 - PROMOVIMI

QËLLIMI - të përdoren përmirësimet energjetike për të forcuar identitetin tuaj të gjelbër dhe për të tërhequr më shumë mysafirë

AKTIVITETET KRYESORE

- ✓ Informimi i mysafirëve
- ✓ Theksimi i përmirësimeve
- ✓ Përdorimi i qëndrueshmërisë në marketing
- ✓ Ndërtimi i identitetit të gjelbër
- ✓ Shqyrtoni certifikimin e gjelbër dhe anëtarësimin në platforma të turizmit të gjelbër.

Përdorni përmirësimet energjetike për të promovuar biznesin tuaj. Informoni mysafirët për masat e zbatuara përmes materialeve informuese, platformave të rezervimit, faqes së internetit dhe rrjeteve sociale, për të forcuar imazhin e gjelbër dhe besimin e tyre.

Me përmirësimin e efikasitetit energjetik, mund të aplikoni për certifikim të gjelbër ose t'i bashkoheni platformave të turizmit të gjelbër. Kjo rrit besueshmërinë, përmirëson dukshmërinë dhe ndihmon në tërheqjen e mysafirëve që preferojnë akomodim të qëndrueshëm. Shembuj të skemave të certifikimit të gjelbër dhe platformave që mund të jenë relevante për ofruesit e turizmit rural janë: **Green Key, Good Travel Seal, Good Travel Guide, EU Ecolabel for Tourist Accommodation, Travelife dhe Ecobnb.**

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Jini të sqartë dhe të qartë në komunikim.
- ✓ Theksoni përfitimet për mysafirët.
- ✓ Përdorni mesazhe të shkurtra dhe miqësore.

MESAZHE TË SHKURTRA MIRËSEARDHJEJE

“Komoditet me kujdes”

“Faleminderit që qëndroni në objektin tonë energy-wise”

“Komoditet më i mirë, ndikim më i ulët”

PJESA III

INSTRUMENTE FINANCIARE

1. **Pse financimi është i rëndësishëm për investimet në efikasitet energjetik dhe energji të rinovueshme**

Investimet në efikasitet energjetik dhe energji të rinovueshme zakonisht ulin kostot me kalimin e kohës, por shumë masa kërkojnë financim fillestar. Për bizneset e vogla të turizmit rural, kjo shpesh është pengesa kryesore.

Instrumentet financiare mund të ulin barrën fillestare, të shpërndajnë kostot e investimit në kohë ose të shtojnë një element granti pas zbatimit të suksesshëm. Opsioni më i përshtatshëm varet nga lloji i aplikantit, madhësia e investimit, kriteret e pranueshmërisë, kontributi vetjak i disponueshëm dhe kursimet e pritshme.

Meqenëse thirrjet publike dhe programet e mbështetura nga donatorët shpesh janë të kufizuara në kohë dhe buxhet, përgatitja është e rëndësishme. Bizneset duhet të mbajnë gati dokumentet bazë, të ndjekin njoftimet dhe të përgatisin paraprakisht idetë e investimit.

2. Llojet e instrumenteve financiare

Mbështetja financiare për investimet në efikasitet energjetik dhe energji të rinovueshme ofrohet përmes instrumenteve të ndryshme. Njohja e tyre ndihmon në zgjedhjen e opsionit më të përshtatshëm dhe planifikimin e investimit.

GRANTET janë ndër format më tërheqëse të mbështetjes, sepse ofrojnë fonde të pakthyeshme. Ato zakonisht ofrohen përmes programeve publike, projekteve të financuara nga donatorët ose skemave të veçanta, por shpesh janë të kufizuara në disponueshmëri dhe mund të kërkojnë bashkëfinancim.

SUBVENCIONET OSE SKEMAT E RIMBURSIMIT zakonisht mbulojnë një pjesë të koston së investimit pasi masa të jetë zbatuar dhe verifikuar. Ato mund të ulin koston përfundimtare të investimit, por përfituesit duhet të sigurojnë fillimisht fondet fillestare.

KREDITË janë një burim tjetër i rëndësishëm financimi. Ato mund të ofrohen nga bankat komerciale, bankat zhvillimore ose linjat e dedikuara të gjelbra të kreditimit dhe mund të ndihmojnë që kostoja e investimit të shpërndalet në kohë.

SKEMAT E GARANCISË ndihmojnë në uljen e rrezikut për huadhënësit dhe mund ta bëjnë më të lehtë qasjen në financim për aplikantët, sidomos për bizneset e vogla që nuk kanë kolateral të mjaftueshëm.

FINANCIMI I KOMBINUAR bashkon burime të ndryshme mbështetjeje, si grante dhe kredi ose fonde publike dhe private dhe shpesh përdoret për projekte më të mëdha ose më komplekse.

Një model tjetër i mundshëm është financimi i bazuar në performancën energjetike, ku investimet shlyhen përmes kursimeve të arritura të energjisë. Edhe pse më kompleks, ky model mund të jetë i dobishëm kur burimet fillestare janë të kufizuara.

Në praktikë, përfituesit mund të përdorin një instrument të vetëm ose të kombinojnë disa burime mbështetjeje. Opsioni më i mirë varet nga lloji i aplikantit, madhësia e investimit, kontributi vetjak, kapaciteti për shlyerje dhe kushtet e programit.

3. Programet publike të mbështetjes në Maqedoninë e Veriut

Mbështetja publike mund të ofrohet përmes programeve kombëtare, thirrjeve komunale dhe instrumenteve për zhvillimin e biznesit. Masat relevante mund të përfshijnë zëvendësimin e sistemeve joefikase të ngrohjes, instalimin e sistemeve të energjisë së rinovueshme, përmirësimin e performancës së ndërtesave dhe blerjen e teknologjive ose pajisjeve efikase.

Ministria e Energjisë, Minierave dhe Burimeve Minerale është institucioni kryesor kombëtar për mbështetje të lidhur me energjinë dhe mund të shpallë programe ose thirrje publike për ngrohje më të pastër, efikasitet energjetik, energji të rinovueshme dhe mbështetje për konsumatorët energjetikisht të cënueshëm. Në nivel lokal, komunat dhe Qyteti i Shkupit mund të ofrojnë subvencione ose skema rimbursimi, për shembull për pajisje efikase të ngrohjes ose masa të tjera në nivel familjar. Për mbështetje të orientuar drejt biznesit, ofruesit e turizmit duhet të ndjekin edhe INOVA – Agjencinë për Inovacion, Zhvillim Shkencor dhe Teknologjik dhe Sipërmarrësi, e cila është relevante për transformimin e gjelbër të biznesit, inovacionin dhe investimet e qëndrueshme nga ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme. Ofruesit e turizmit rural duhet të ndjekin gjithashtu mundësitë në kuadër të Programit IPARD, të zbatuar përmes Agjencisë për Mbështetje Financiare të Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural, sidomos kur investimet lidhen me turizmin rural, diversifikimin e fermave, zhvillimin e biznesit ose modernizimin në zonat rurale.

Meqenëse thirrjet publike zakonisht janë të kufizuara në kohë, buxhet dhe pranueshmëri, bizneset duhet të kontrollojnë rregullisht njoftimet dhe të përgatisin paraprakisht dokumentacionin bazë.

4. Mbështetja nga donatorët dhe institucionet financiare ndërkombëtare

Instrumentet e mbështetura nga donatorët dhe institucionet financiare ndërkombëtare mund të jenë veçanërisht relevante, sepse mund të kombinojnë kredi, grante, asistencë teknike, kontroll pranueshmërie ose katalogë teknologjish. Në Maqedoninë e Veriut, këto instrumente zakonisht shfrytëzohen përmes bankave partnere lokale, kompanive të lizingut ose organizatave zbatuese.

- ✓ GEFF për ndërtesat rezidenciale mbështet përmirësime të pranueshme dhe mund të përfshijë cashback pas verifikimit.
- ✓ GFF për NVM-të mbështet investime në efikasitet energjetik, energji të rinovueshme dhe teknologji të gjelbra.
- ✓ Iniciativat One-Stop-Shop ofrojnë këshillim për rinovim dhe lidhje me ekspertë e financues.
- ✓ Young Energy Europe trajnon punonjës si Energy Scouts për të identifikuar mundësi kursimi të energjisë.

5. Financimi komercial dhe opsionet e vetëfinansimit

Bizneset turistike mund të financojnë investimet në efikasitet energjetik dhe energji të rinovueshme përmes kredive bankare, lizingut, financimit nga furnizuesit ose mjeteve vetjake. Këto opsione janë të dobishme kur grantet nuk janë të disponueshme ose kur nevojitet bashkëfinansim, veçanërisht për investime më të mëdha.

6. Këshilla praktike dhe përfundim

Instrumentet financiare mund të luajnë rol kyç për t'i ndihmuar bizneset turistike në Maqedoninë e Veriut të kalojnë nga synimi në zbatim. Ndërsa mbështetja publike, programet e mbështetura nga donatorët dhe financimi komercial kanë përparësi dhe kufizime të ndryshme, së bashku ato krijojnë një gamë më të gjerë mundësish investimi. Projektet më të suksesshme zakonisht janë ato që janë mirë të përgatitura, financiarisht realiste dhe të bazuara në një kombinim të mirë zgjidhjesh teknike dhe burimesh të përshtatshme financimi

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Hartoni një plan të qartë investimi me kostot dhe përfitimet e pritshme.
- ✓ Filloni me një plan të qartë investimi, duke përcaktuar kostot dhe përfitimet e
- ✓ Shqyrtoni burime të ndryshme financimi, duke përfshirë thirrjet publike, donatorët dhe bankat.
- ✓ Verifikoni me kujdes kushtet e pranueshmërisë – para aplikimit, sigurohuni që lloji i biznesit, ndërtesa dhe masa e planifikuar përputhen me kushtet e produktit financiar.
- ✓ Përgatitni dokumentacionin paraprakisht – mblidhni dokumentet e pronësisë, ofertat, specifikimet teknike, faturat dhe materialet e tjera të kërkuara sa më herët.
- ✓ Planifikoni kontributin vetjak për pjesën e investimit që nuk mbulohet nga financimi.
- ✓ Krahasoni kushtet e financimit – shikoni jo vetëm shumën e mbështetjes, por edhe kushtet e shlyerjes, elementët e grantit, kërkesat teknike dhe procedurat e aplikimit.
- ✓ Kombinoni instrumentet kur është e mundur – në shumë raste, qasja më efektive është kombinimi i mjeteve vetjake, kredive, subvencioneve ose stimujve me grant.
- ✓ Përqendrohuni në masa financiarisht realiste – jepuni përparësi investimeve që përputhen me kapacitetin e biznesit dhe mund të gjenerojnë kursime të qarta me kalimin e kohës.
- ✓ Ndiqni rregullisht njoftimet për thirrjet publike dhe programet mbështetëse, pasi ato shpesh janë të kufizuara në kohë.
- ✓ Kërkoni këshillë profesionale për investime më të mëdha ose më komplekse, për të zgjedhur zgjidhjen më të përshtatshme.

PJESA IV

KATALOGU I MASAVE

Ky katalog paraqet masa për turizmin rural sipas kapacitetit financiar dhe teknik. Rekomandohet të fillohet me masa pa kosto dhe me kosto të ulët, pastaj të kalohen në investime më të mëdha në efikasitet energjetik dhe në fund në energji të rinovueshme.

1. Masa pa kosto dhe masa të sjelljes

Masat pa kosto mund të zbatohen menjëherë. Ato mbështeten në organizim më të mirë, rutina të përmirësuara ditore dhe ndërgjegjësim të pronarëve, stafit, anëtarëve të familjes dhe mysafirëve. Efekti i tyre varet nga vazhdimësia.

1.1 Menaxhimi dhe organizimi i energjisë

- ✓ Caktoni një person përgjegjës për çështjet e energjisë.
- ✓ Ndiqni përdorimin mujor të energjisë dhe ujit.
- ✓ Krahasoni konsumin sipas sezonit dhe nivelit të okupimit.
- ✓ Identifikoni konsumatorët kryesorë të energjisë.
- ✓ Vendosni objektiva të thjeshta për ulje dhe ndiqni rezultatet.

1.3 Masa për angazhimin e mysafirëve

- ✓ Informoni mysafirët për praktikrat e kursimit të energjisë në mënyrë pozitive.
- ✓ Nxitni ripërdorimin e peshqirëve dhe çarçafëve.
- ✓ Shpjegoni qartë përdorimin e termostetit ose kondicionerit.
- ✓ Vendosni kujtesa të thjeshta në dhoma, banjo dhe hapësira të përbashkëta.

1.2 Praktikrat e stafit dhe amvisërisë

- ✓ Fikni dritat dhe pajisjet në dhoma të pa okupuara.
- ✓ Përdorni dritën natyrore gjatë pastrimit dhe përgatitjes.
- ✓ Mbani dritaret dhe dyert të mbyllura gjatë ngrohjes ose ftohjes.
- ✓ Shmangni konsumin në gjendje gatishmërie.
- ✓ Raportoni rrjedhjet, dëmtimet e izolimit dhe përdorimin e pazakontë të energjisë.

1.4 Masa të përgjithshme operative pa kosto

- ✓ Fikni ndriçimin e jashtëm gjatë ditës.
- ✓ Shmangni ngrohjen dhe ftohjen njëkohësisht.
- ✓ Mos kondiciononi hapësira të papërdorura. Përdorni ventilim natyror kur kushtet e jashtme e lejojnë.
- ✓ Mbyllni perdet ose roletat gjatë verës për të ulur nxehtësinë.

2. Masa të efikasitetit energjetik me kosto të ulët

Masat me kosto të ulët kërkojnë investim të kufizuar financiar, por shpesh sjellin rezultate të shpejta dhe të dukshme. Ato janë të përshtatshme për objektet që janë gati të kalojnë përtej përmirësimeve të sjelljes dhe të fusin përmirësime të vogla teknike që forcojnë efikasitetin dhe komoditetin.

2.1 Funkzionimi dhe kontrolli i ndërtesës

- ✓ Etiketoni çelësat dhe kontrollet.
- ✓ Instaloni tajmerë, priza të programueshme ose sensorë të thjeshtë.
- ✓ Përdorni termometra dhe matës lagështie në dhoma.
- ✓ Mbyllni hyrjet e ajrit rreth dritareve dhe dyerve.
- ✓ Futni zonimin duke fikur hapësirat e papërdorura.

2.2 Dhomat e mysafirëve dhe hapësirat e përbashkëta

- ✓ Kontrolloni dhomat pas largimit të mysafirëve: dritat e fikura, dritaret e mbyllura, termostati i rikthyer në parametrat bazë.
- ✓ Përmirësoni rutinat për perde, roleta dhe hijezim veror.
- ✓ Përdorni sinjalistikë të thjeshtë për përdorimin e pajisjeve.

2.3 Kuzhina dhe lavanderia

- ✓ Përdorni pjatalarëset dhe lavatriçet vetëm me ngarkesë të plotë.
- ✓ Mbani frigoriferët larg burimeve të nxehtësisë.
- ✓ Shkrini dhe mirëmbani frigoriferët dhe ngrirësit.
- ✓ Përdorni kapakë gjatë gatimit dhe përshtatni madhësinë e enës me madhësinë e pllakës së gatimit.

2.4 Mirëmbajtja e sistemeve

- ✓ Pastroni filtrat e kondicionerëve dhe njërive të ventilimit.
- ✓ Servisoni kaldajat, fan-coil-et, pompat dhe sistemet e ventilimit.
- ✓ Kontrolloni valvulat, termostetet, kanalet dhe izolimin e tubave.
- ✓ Ulni temperaturën e panevojshme të ujit të ngrohtë sanitar.

2.5 Ndriçimi dhe përdorimi i ujit me ndikim në energji

- ✓ Zëvendësoni llambat e vjetra me ndriçim LED.
- ✓ Instaloni sensorë në hapësira të përbashkëta.
- ✓ Riparoni rrjedhjet e ujit.
- ✓ Përdorni pajisje kursyese uji.
- ✓ Përdorni mbulesa për pishina dhe tajmerë për pompat, kur është e nevojshme.

3. Masa të efikasitetit energjetik që kërkojnë investim më të lartë financiar

Masat me investim më të lartë kërkojnë më shumë planifikim, projektim teknik, prokurim dhe instalim. Ato zakonisht sjellin përfitime më të thella dhe më afatgjata, sidomos në ndërtesat më të vjetra me humbje të larta nxehtësie, sisteme të vjetruara ose shpenzime energjie në rritje.

3.1. Izolimi termik i mureve, kulmeve dhe dysHEMEVE

Izolimi termik është një nga masat më të rëndësishme për uljen e humbjeve të nxehtësisë në dimër dhe mbinxehjes në verë. Kulmet dhe tavanet shpesh janë zona prioritare, ndërsa muret e jashtme dhe dyshemetë në kontakt me tokën duhet të shqyrtohen sipas gjendjes së ndërtesës.

3.2. Zëvendësimi i dritareve dhe DYERVE

Dritaret dhe dyert e vjetra mund të shkaktojnë humbje nxehtësie, rryma ajri, mbinxehje dhe komoditet të dobët. Xhamat efikas, kornizat e mira, instalimi hermetik dhe hijezimi janë të gjitha të rëndësishme.

3.3. Përmirësimi i sistemeve të ngrohjes

Sistemet e ngrohjes ndikojnë fuqishëm në komoditet dhe kosto operative. Përmirësimet mund të përfshijnë zëvendësimin e kaldajave ose sobave të vjetra, përmirësimin e shpërndarjes, instalimin e kontrolleve dhe zonimin e hapësirave të ngrohura.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Izolimi i kulmeve dhe tavanëve
- ✓ Izolimi i mureve të jashtme
- ✓ Izolimi i dysHEMEVE
- ✓ Instalimi i duhur i izolimit
- ✓ Përdorni ngjyra të hapura për fasada
- ✓ Hijezimi i kulmit dhe mureve të ekspozuara ndaj diellit
- ✓ Izolimi i dysHEMEVE të papafingos
- ✓ Integrim me rinovime të tjera

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Xham i dyfishtë ose i trefishtë
- ✓ Xham me emetim të ulët
- ✓ Dyert e jashtme të izoluara termikisht
- ✓ Izolimi i dritareve dhe dyerve
- ✓ Filma për kontroll diellor
- ✓ Izolimi akustik
- ✓ Hijezimi i jashtëm
- ✓ Zëvendësimi në faza

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Zëvendësim i kaldajave të vjetra
- ✓ Dimensionim i duhur i sistemit të ngrohjes
- ✓ Përmirësim i shpërndarjes së nxehtësisë
- ✓ Termostate dhe zonim i ngrohjes
- ✓ Ngrohje me temperaturë të ulët
- ✓ Mirëmbajtje dhe izolim i tubave
- ✓ Mirëmbajtje e rregullt dhe izolim i tubave

3.4. Përmirësimi i sistemeve të ftohjes

Kërkesa për ftohje po rritet gjatë sezonit veror. Ftohja efikase duhet të kombinojë pajisje të mira me masa pasive që ulin mbinxehjen

KËSHILLA PRAKTIKE 💡

- ✓ Zëvendësim i njësive të vjetra të ftohjes me modele efikase
- ✓ Teknologji inverter
- ✓ Dimensionim i duhur i sistemit
- ✓ Zonim i ftohjes
- ✓ Temperatura të moderuara
- ✓ Masa hijezimi
- ✓ Ventilim natyror
- ✓ Mirëmbajtje e rregullt
- ✓ Ulje e burimeve të nxehtësisë
- ✓ Integrim me përmirësime të ndërtesës

3.5. Pompat e nxehtësisë si zgjidhje efikase për ngrohje dhe ftohje

Pompat e nxehtësisë mund të ofrojnë ngrohje, ftohje dhe ndonjëherë ujë të ngrohtë. Sistemet ajër-burim janë shpesh më praktike për objekte të vogla dhe të mesme të turizmit rural, ndërsa sistemet tokë-burim dhe ujë-burim kërkojnë kushte më specifike të lokacionit.

KËSHILLA PRAKTIKE 💡

- ✓ Pompa nxehtësie me ajër
- ✓ Pompa me ujë
- ✓ Ngrrohje dhe ftohje në një sistem
- ✓ Prodhim i ujit të ngrohtë sanitar
- ✓ Efekt më i mirë në ndërtesa të izoluara mirë
- ✓ Sisteme me temperaturë të ulët
- ✓ Dimensionim i duhur i sistemit
- ✓ Përshtatje me klimën lokale
- ✓ Projektim dhe instalim profesional
- ✓ Integrim me masa të tjera efikase

3.6. Përmirësimi i sistemeve të ventilimit

Ventilimi është i rëndësishëm për cilësinë e ajrit dhe komoditetin, por ai i pakontrolluar rrit humbjet e energjisë. Objektet e turizmit rural duhet të përdorin ventilim natyror me kujdes, të përmirësojnë sistemet ekzistuese dhe të shqyrtojnë rikuperimin e nxehtësisë kur është e përshtatshme. Prioritet u jepet dhomave të mysafirëve, kuzhinave, banjove dhe zonave të përbashkëta.

KËSHILLA PRAKTIKE 💡

- ✓ Ventilim natyror i kontrolluar
- ✓ Ventilim sipas përdorimit të dhomës
- ✓ Ventilim mekanik me rikuperim nxehtësie
- ✓ Pajisje dhe ventilatorë efikase
- ✓ Shpërndarje e duhur e ajrit
- ✓ Kontroll i lagështisë
- ✓ Mirëmbajtje e rregullt
- ✓ Shmangie e humbjeve të tepërta nga ventilimi
- ✓ Integrim me masa të tjera efikase

3.7. Sisteme efikase të ndriçimit

Ndriçimi efikas mund të ulë kostot e energjisë elektrike dhe njëkohësisht të përmirësojë komoditetin, sigurinë dhe përvojën e përgjithshme të mysafirëve. Objektet e turizmit rural duhet të zëvendësojnë llambat e vjetra me ndriçim LED, të përmirësojnë skemën e ndriçimit dhe të përdorin sensorë, tajmerë dhe dritë natyrore kur është e mundur. Vëmendje e veçantë duhet t'u kushtohet zonave ku dritat punojnë gjatë, si korridoret, kuzhinat, banjat, recepsioni, shtigjet e jashtme dhe hapësirat e përbashkëta.

3.8. Zëvendësimi i pajisjeve dhe aparateve joefikase

Aparatet dhe pajisjet teknike përbëjnë një pjesë të madhe të konsumit të energjisë, sidomos në kuzhina, lavanderi, dhoma mysafirësh dhe zona shërbimi. Zëvendësimi i pajisjeve të vjetra me modele efikase energjetike ul kostot, rrit besueshmërinë dhe përmirëson komoditetin. Prioritet duhet t'u jepet pajisjeve me përdorim të lartë si frigoriferët, lavatriçet, kondicionerët dhe pajisjet e zyrës, me përmirësime graduale kur zëvendësimi i plotë nuk është i mundur.

3.9. Qasje e integruar e rinovimit

Rezultatet më të mira arrihen kur masat planifikohen në mënyrë të integruar. Përmirësimi i izolimit ul nevojën për ngrohje dhe ftohje, duke mundësuar

KËSHILLA PRAKTIKE 💡

- ✓ Zëvendësimi me ndriçim LED
- ✓ Ndriçues efikasë për konsum më të ulët energjie
- ✓ Përdorimi maksimal i dritës natyrore
- ✓ Instalimi i sensorëve të lëvizjes
- ✓ Përdorimi i tajmerëve dhe kontrolleve automatike
- ✓ Ndarja e ndriçimit në zona funksionale
- ✓ Ndarje e ndriçimit sipas zonave
- ✓ Përdorimi i sistemeve të zbehjes
- ✓ Efikasitet i lartë i ndriçimit të jashtëm
- ✓ Ulja e ndriçimit të panevojshëm
- ✓ Mirëmbajtje e rregullt e ndriçuesve

KËSHILLA PRAKTIKE 💡

- ✓ Prioritizimi i pajisjeve të vjetra
- ✓ Modele me efikasitet të lartë
- ✓ Pajisjet e kuzhinës
- ✓ Pajisjet e lavanderisë
- ✓ Pajisjet e dhomave të mysafirëve
- ✓ Pompa dhe motorë efikase
- ✓ Zhurma dhe komoditeti
- ✓ Dimensionimi korrekt
- ✓ Zëvendësimi në faza
- ✓ Instalimi dhe parametrat e duhur
- ✓ Zëvendësimi në fund të jetëgjatësisë

sisteme HVAC më të vogla, më efikase dhe më të lira. Prandaj, investimet duhet të trajtohen si pjesë e një qasjeje të koordinuar për performancë më të mirë afatgjatë..

4. Masa për nxitjen dhe shfrytëzimin e burimeve të rinovueshme të energjisë

Sistemet e burimeve të rinovueshme të energjisë ndihmojnë në uljen e varësisë nga furnizimi i jashtëm me energji dhe mund të forcojnë sigurinë energjetike në zonat rurale. Ato japin rezultatet më të mira pasi masat e efikasitetit të kenë ulur kërkesën e panevojshme.

4.1. Sistemet fotovoltaike diellore

Sistemet fotovoltaike diellore mund t'i ndihmojnë objektet e turizmit rural të prodhojnë vetë energji elektrike për nevoja të përditshme si ndriçimi, ftohja, frigoriferët dhe pajisjet e kuzhinës. Ato ulin kostot, rrisin pavarësinë energjetike dhe janë të dobishme në zona me furnizim të paqëndrueshëm. Para instalimit duhet vlerësuar ekspozimi diellor, orientimi i kulmit, hijezimi, kërkesa për energji dhe kufijtë rregullatorë për prosumatorët në Maqedoninë e Veriut.

4.2. Sistemet termike diellore për ujë të ngrohtë

Sistemet termike diellore ulin konsumin e energjisë për ujë të ngrohtë sanitar në banja, kuzhina, lavanderi, zona wellness dhe pishina. Ato janë efektive në objekte me kërkesë të rregullt ose sezonale, pasi prodhimi diellor përputhet me periudhat e përdorimit më të lartë. Para instalimit duhet vlerësuar ekspozimi diellor, orientimi i kulmit, hijezimi, nevojat për ujë të ngrohtë dhe integrimi me sistemin ekzistues, duke siguruar dimensionim të duhur dhe izolim efikas për rezultate optimale.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Vlerësoni ekspozimin diellor
- ✓ Kontrolloni përshtatshmërinë e kulmit
- ✓ Përshtatni sistemin me kërkesën për energji
- ✓ Jepni përparësi konsumit ditor
- ✓ Shmangni mbidimensionimin
- ✓ Merrni parasysh kufijtë e kapacitetit
- ✓ Kombinoni me efikasitet energjetik
- ✓ Shqyrtoni ruajtjen në bateri kur është e nevojshme
- ✓ Minimizoni hijezimin
- ✓ Planifikoni mirëmbajtjen
- ✓ Integroni me dizajnin e ndërtesës

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Vlerësoni ekspozimin diellor
- ✓ Kontrolloni kulmin
- ✓ Përdorni rezervuarë për ujë të ngrohtë
- ✓ Prioritizoni zonat me kërkesë të lartë
- ✓ Shmangni mbidimensionimin
- ✓ Izoloni tubat dhe rezervuarët
- ✓ Integroni me sistemet ekzistuese
- ✓ Minimizoni hijezimin
- ✓ Planifikoni mirëmbajtjen
- ✓ Përdorni ujë të ngrohtë në mënyrë efikase

4.3. Sistemet me biomasë

Sistemet me biomasë janë një opsion i përshtatshëm për turizmin rural ku druri, peletat ose biomasa janë të disponueshme lokalisht. Ato përdoren për ngrohje dhe ujë të ngrohtë sanitar, duke ulur varësinë nga karburantet konvencionale, veçanërisht në dimër. Para zgjedhjes duhet vlerësuar disponueshmëria e karburantit, hapësira e magazinimit, kërkesa për ngrohje dhe mirëmbajtja, si dhe integrimi me masa të tjera efikase të energjisë.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ Përdorni furnizim të besueshëm me biomasë
- ✓ Zgjidhni sisteme moderne dhe efikase
- ✓ Siguroni magazinim të duhur të karburantit
- ✓ Përshtatni sistemin me kërkesën për ngrohje
- ✓ Merrni parasysh hapësirën e disponueshme
- ✓ Mirëmbani sistemin rregullisht
- ✓ Kushtojini vëmendje emetimeve
- ✓ Integroni me sistemin ekzistues të ngrohjes
- ✓ Integroni me sistemin ekzistues të ngrohjes
- ✓ Kombinoni me përmirësime të ndërtesës
- ✓ Vlerësoni kapacitetin operativ

4.4. Opsione të tjera të burimeve të rinovueshme të energjisë

Opsione të tjera të burimeve të rinovueshme të energjisë, si sistemet e vogla me erë dhe zgjidhjet gjeotermale, mund të shqyrtohen kur kushtet lokale janë të përshtatshme. Këto teknologji janë më të varura nga lokacioni sesa dielli ose biomasa dhe kërkojnë vlerësim të duhur teknik dhe ekonomik para investimit. Sistemet e vogla me erë mund të jenë të dobishme në zona të hapura me erë të qëndrueshme, ndërsa zgjidhjet gjeotermale mund të ofrojnë ngrohje dhe ftohje efikase për objekte me funksionim afatgjatë dhe kushte të përshtatshme të tokës. Ato duhet të shqyrtohen si pjesë e një qasjeje të integruar, mundësisht pasi kërkesa për energji të jetë ulur përmes masave të efikasitetit energjetik.

5. Qasje e integruar: efikasiteti energjetik dhe burimet e rinovueshme të energjisë

Sistemet e burimeve të rinovueshme të energjisë funksionojnë më mirë kur planifikohen së bashku me masat e efikasitetit energjetik. Objektet e turizmit rural duhet fillimisht të ulin kërkesën për energji përmes izolimit, dritareve efikase, ndriçimit, kontrolleve dhe sistemeve teknike të përmirësuara dhe pastaj të zgjedhin zgjidhje të burimeve të rinovueshme të energjisë sipas nevojave të reduktuara dhe reale të ndërtesës. Kjo qasje ndihmon në shmangien e sistemeve të mbidimensionuara, përmirëson kosto-efektivitetin, ul kostot operative, forcon sigurinë energjetike dhe mbështet komoditetin dhe cilësinë më të mirë të shërbimit.

KËSHILLA PRAKTIKE

- ✓ **Ulni fillimisht kërkesën për energji** – përmirësoni izolimin, dritaret, dyert, ndriçimin dhe efikasitetin e sistemeve para dimensionimit të energjisë së rinovueshme.
- ✓ **Dimensiononi sistemet e rinovueshme sipas nevojave aktuale** – teknologjitë duhet të zgjidhen bazuar në kërkesë të ulur dhe më mirë të kuptuar. Mbidimensionimi mund të rrisë kostot pa përfitime proporcionale.
- ✓ **Kombinoni përmirësimet teknike dhe operative** – energjia e rinovueshme funksionon më mirë kur mbështetet nga menaxhim i mirë i energjisë dhe funksionim efikas ditor.
- ✓ **Merrni parasysh përdorimin sezonal të objektit** – sistemet duhet të reflektojnë modelin e okupimit dhe kërkesën sezonale.
- ✓ **Përmirësoni sigurinë energjetike** – në zona me furnizim të paqëndrueshëm, kombinoni efikasitetin me energjinë e rinovueshme për të forcuar qëndrueshmërinë.
- ✓ **Planifikoni investimet në faza** – nëse nevojitet, zbatoni fillimisht masat kryesore të efikasitetit dhe pastaj futni gradualisht zgjidhjet e rinovueshme.
- ✓ **Përdorni qasje të integruar të projektimit** – mbështjellësi i ndërtesës, sistemet teknike dhe energjia e rinovueshme duhet të planifikohen së bashku kur është e mundur.
- ✓ **Kontrolloni së bashku fizibilitetin teknik dhe financiar** – zgjedhja e mirë e sistemit varet nga përshtatshmëria inxhinierike dhe vlerësimi ekonomik realist.

6. Udhërrëfytyrësi indikativ i zbatimit

Faza	Masat tipike	Përpyjekja e përafërt	Përfitimi i pritur
Menjëherë	Shqyrtimi i faturave, fikja e pajisjeve, kujtesa për mysafirët, rutina bazë	Pa kosto	Ndërgjegjësim, kursime të shpejta, kontroll më i mirë
1–3 muaj	Ndriçim LED, mbyllje e hapësirave ku hyn ajri, sensorë, aeratorë, mirëmbajtje	Kosto e ulët	Kursime të dukshme dhe komoditet më i mirë
3–12 muaj	Planifikim izolimi, zëvendësim dritarësh, përmirësim HVAC, zëvendësim pajisjesh	Mesatare deri e lartë	Kursime më të thella dhe cilësi më e mirë shërbimi
12+ muaj	PV, solar termik, pompa nxehtësie, biomasë, rinovim i integruar	Projekt investimi	Pavarësi energjetike, qëndrueshmëri, pozicionim i gjelbër

7. Kalendari sezonal i funksionimit dhe mirëmbajtjes

Objektet e turizmit rural shpesh funksionojnë me dallime të mëdha sezonale. Një kalendar i thjeshtë e ndihmon pronarin të përgatisë sistemet para periudhave të pikut dhe të shmangë funksionimin joefikas gjatë okupimit të ulët. Kalendari duhet të përshatet me klimën lokale, modelin e biznesit dhe modelin e okupimit.

Periudha	Çfarë të kontrollohet	Pse është e rëndësishme
Para dimrit	Sistemi i ngrohjes, izolimi i tubave, vulosjet, termostatat	Të shmangen kostot e larta të ngrohjes dhe ankesat për komoditet
Gjatë dimrit	Temperaturat e brendshme, zonat e papërdorura, përdorimi i karburantit	Të parandalohet mbinxehja dhe konsumi i panevojshëm
Para verës	Njësitë e ftohjes, hijezimi, ventilimi, ekspozimi i kulmit	Të ulen mbinxehja dhe pikat e larta të konsumit elektrik
Gjatë verës	Parametrat e ftohjes, perdet/roletat, kërkesa për ujë të ngrohtë	Të ruhet komoditeti pa konsum të tepërt elektrik
Sezoni i ulët	Dhomat bosh, ngarkesat standby, planifikimi i mirëmbajtjes	Të shmangët konsumi i fshehur dhe të përgatiten investimet
Para thirrjeve publike	Dokumentet, ofertat, të drejtat e pronësisë/përdorimit, specifikimet teknike	Të përmirësohen shanset për aplikim në kohë

MESAZHI PËRFUNDIMTAR

Turizmi rural i mençur nga aspekti energjetik nuk ka të bëjë vetëm me kursimin e energjisë. Ai ka të bëjë me krijimin e kushteve më të mira për mysafirët, uljen e kostove të panevojshme, përmirësimin e cilësisë së shërbimit dhe forcimin e së ardhmes afatgjatë të bizneseve rurale.

Për shumë operatorë turistikë, sfida mund të duket e madhe në fillim. Buxhetet e kufizuara, ndërtesat e vjetra, mungesa e kohës dhe pasiguria për zgjidhjet e duhura mund ta bëjnë ndryshimin të duket i vështirë. Por përmirësimi nuk ka nevojë të ndodhë menjëherë. Edhe veprimet e vogla dhe të përballueshme mund të sjellin rezultate të dukshme dhe të krijojnë besim për hapa të mëtejshëm.

Ky doracak tregon se efikasiteti energjetik dhe burimet e rinovueshme të energjisë nuk janë të rezervuara vetëm për hotele të mëdha ose investitorë të mëdhenj. Ato janë relevante dhe të arritshme edhe për ofruesit e vegjël të turizmit rural dhe mikpritjes në Maqedoninë e Veriut, si amvisëritë rurale, ofruesit e dhomave dhe apartamenteve me qira, shtëpitë për pushim, banesat për pushim dhe objektet për degustim.

Hapi më i rëndësishëm është të fillohet. Filloni me atë që është realiste, përmirësoni gradualisht, kërkon këshillë kur është e nevojshme dhe përdorni mundësitë e disponueshme të mbështetjes. Me kalimin e kohës, këto veprime mund të ulin kostot, të përmirësojnë komoditetin, të forcojnë imazhin e biznesit dhe të mbrojnë mjedisin natyror nga i cili varet turizmi rural.

Një sektor më efikas energjetikisht dhe më i qëndrueshëm i turizmit rural ndërtohet hap pas hapi – përmes vendimeve të informuara, masave praktike dhe përkushtimit ndaj përmirësimit afatgjatë. Çdo ndryshim i vogël i bërë sot mund të kontribuojë në një ofertë më të fortë, më të gjelbër dhe më konkurruese të turizmit rural nesër.

GUIDE FOR RENEWABLE ENERGY SOURCES AND ENERGY EFFICIENCY IN RURAL TOURISM

Activity of the project: Energy Wise – Empowering Rural Tourism
through Renewable Energy and Energy Efficiency

Part of the BOOST Balkans programme

Supported by ALDA – European Association for Local Democracy and
AFD – Agence Française de Développement

Implemented by:

Center for Sustainable Development ALKA

in partnership with Foundation Albiz

July, 2026

Prepared by:

Center for Sustainable Development ALKA in partnership with Foundation Albiz

Author:

Biljana Cherepnalkoska

Responsible Editor

Center for Sustainable Development ALKA

Implemented within:

BOOST Grant Programme

Place of preparation:

Skopje, North Macedonia

Year of publication:

2026

Contact:**Center for Sustainable Development ALKA**

www.alka.mk | +389 2 321 4505 | Georgi Dimitrov 11-1/4, 1000 Skopje

Foundation Albiz

www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632 | str.20. nr.97 Saraj, 1000 Skopje

Printed by: FOCUS PRINT

This publication has been produced within the project “Energy Wise – Empowering Rural Tourism with Renewable Energy Sources (RES) and Energy Efficiency (EE)”, implemented by Center for Sustainable Development ALKA in partnership with Foundation Albiz, and supported by the BOOST Grant Programme.

The content of this publication is the sole responsibility of the authors and does not necessarily reflect the views of the BOOST Grant Programme or its implementing partners.

TABLE OF CONTENTS

EXECUTIVE SUMMARY	1
PART I – UNDERSTANDING ENERGY IN YOUR BUSINESS	2
Why This Guide Exists	2
Why Energy Matters for Your Business	3
Challenges in the Rural Tourism Sector	4
Energy Efficiency and Renewable Energy in Simple Words	4
Three Pillars of a Sustainable Tourism Facility	4
PART II – THE ENERGY IMPROVEMENT JOURNEY	5
Step 1 – Initiate	6
Step 2 – Plan	6
Step 3 – Implement	7
Step 4 – Engage	8
Step 5 – Improve	9
Step 6 – Promote	9
PART III – FINANCIAL INSTRUMENTS	11
Types of Financial Instruments	12
Public Support Programmes in North Macedonia	13
Donor and International Financial Support	14
Commercial Financing and Self-Financing Options	14
Practical Tips and Conclusion	15
PART IV – CATALOGUE OF MEASURES	16
No-Cost and Behavioural Measures	16
Low-Cost Energy Efficiency Measures	17
Energy Efficiency Measures Requiring Higher Financial Investment	18
Renewable Energy Measures	21
Integration of Renewable Energy with Energy Efficiency Measures	23
Indicative Implementation Pathway	24
Seasonal Operation and Maintenance Calendar	24
FINAL MESSAGES	25

EXECUTIVE SUMMARY

Rural tourism in North Macedonia has strong potential for local development, but many facilities face challenges such as rising energy costs, aging buildings, inefficient equipment, seasonal operation, and increasing guest expectations. These issues affect both operating costs and the quality of service.

This guide was prepared to help owners and operators of rural tourism facilities better understand how energy is used in their businesses and how practical improvements can reduce costs, improve comfort, and strengthen competitiveness. It is intended for small rural tourism and hospitality providers in North Macedonia, such as rural households, room and apartment rental providers, holiday houses, holiday flats and tasting facilities.

CORE MESSAGE

Energy is not only a cost. It is an opportunity to improve comfort, reduce waste, protect local resources, and strengthen competitiveness.

The guide explains in a simple and practical way what energy efficiency and renewable energy mean for rural tourism businesses. It presents a step-by-step approach to improvement, from understanding current energy use and planning actions, to implementation, monitoring, and promotion of results.

It also includes a catalogue of practical measures, ranging from no-cost and low-cost actions to larger investments in building improvements, efficient systems, and renewable energy technologies. In addition, the guide provides an overview of financing opportunities in North Macedonia that may support such investments.

Overall, the guide encourages a gradual and realistic approach, showing that even small steps can help rural tourism businesses reduce energy use, lower costs, improve guest comfort, and build a more sustainable and competitive future.

HOW TO USE THIS GUIDE

The guide is organised in four practical parts. Part I explains why energy matters for rural tourism businesses. Part II presents the energy improvement journey. Part III summarises available financing options. Part IV provides a catalogue of practical measures that can be applied step by step.

GUIDE STRUCTURE

Understand energy use | Follow a clear journey
Explore finance | Select practical measures

PART I

UNDERSTANDING ENERGY IN YOUR BUSINESS

1. Why This Guide Exists?

Rural tourism creates opportunities for local development, but small providers often work with limited financial, technical, and human resources. Many businesses operate in older buildings that were not originally designed for modern comfort standards or efficient energy use.

Energy has a direct effect on profitability and guest satisfaction. A facility that loses heat in winter or overheats in summer spends more money while offering lower comfort. By contrast, a facility that controls energy use can reduce costs and improve the quality of the guest experience.

For many owners, the challenge is not a lack of interest, but lack of clear, practical information. Technical advice is often too complex, while financing information is fragmented. This guide translates the key ideas into simple steps that can be used by non-specialists.

2. Why Energy Matters for Your Business?

Energy is a fundamental part of every tourism business, even if it often goes unnoticed in daily operations. It is used to heat and cool rooms, provide hot water, power lighting, and run appliances. Because of this, energy has a direct impact on both your operating costs and the quality of service you offer to your guests.

ENERGY AND YOUR COSTS - For many rural tourism businesses, energy represents a significant share of monthly expenses. Inefficient buildings and outdated equipment can lead to unnecessary energy use, higher bills, and reduced profitability. Heat loss through walls, roofs, and windows, or inefficient heating and cooling systems, means that more energy is required just to maintain basic comfort.

GUEST COMFORT AND EXPERIENCE - At the same time, energy performance is closely linked to guest comfort. Visitors expect warm rooms in winter, cool spaces in summer, reliable hot water, and a pleasant indoor environment. If these conditions are not met, it can affect their overall experience and satisfaction. Even small improvements in insulation, or systems can significantly improve comfort and lead to better reviews and repeat visits.

COMPETITIVENESS AND MARKET DEMAND- Energy also plays an important role in how your business is perceived. More and more tourists are looking for environmentally responsible accommodation that take steps to reduce their impact. Using energy efficiently or introducing renewable energy solutions can strengthen your image, attract new types of guests, and increase your competitiveness in the market.

ENERGY PRICES AND RESILIENCE - Another important aspect is the rising and often unpredictable cost of energy. Businesses that rely heavily on inefficient energy use are more vulnerable to these changes. By improving efficiency and considering renewable energy options, you can reduce your dependence on external energy sources and better control your operating costs.

ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY - Finally, energy use is directly connected to the environment that rural tourism depends on. Reducing energy consumption and using cleaner energy sources helps protect these assets and supports the long-term sustainability of tourism in rural areas.

3. Challenges in the Rural Tourism Sector

- ✓ Older buildings with limited thermal comfort.
- ✓ Inefficient heating, cooling, hot water, kitchen, laundry, and lighting systems.
- ✓ Seasonal occupancy and irregular income make investment planning more difficult.
- ✓ Limited awareness of grants, loans, subsidies, and donor-supported opportunities. Less stable electricity supply in some rural areas.
- ✓ Limited time and technical knowledge to compare technologies, suppliers, and investment options.

4. Energy efficiency and renewable energy in simple words

Energy efficiency means using less energy to provide the same level of comfort and service. It is not about reducing quality or limiting how your business operates. Instead, it is about avoiding unnecessary energy waste and using energy in a smarter way. Renewable energy means using energy from natural sources that are continuously available, such as the sun, wind, air, water, geothermal or biomass.

MESSAGES

'The cheapest energy is the energy we don't use'

'Renewable energy is clean energy'

Unlike conventional energy sources, renewable energy is cleaner and can reduce dependence on external energy supply.

5. Three Pillars of a Sustainable Tourism Facility

Reduce Energy Waste

- ✓ Better building performance
- ✓ Efficient equipment and systems
- ✓ Good daily practices

Produce Clean Energy

- ✓ Solar PV and solar thermal
- ✓ Heat pumps or biomass
- ✓ Greater energy independence

Build a Green Identity

- ✓ Communicate your efforts
- ✓ Improve guest trust
- ✓ Strengthen market visibility

PART II

THE ENERGY IMPROVEMENT JOURNEY

Improving energy use in your business is not a one-time action, but a continuous process. It starts with understanding your current situation, continues with planning and implementing improvements, and evolves over time through monitoring, learning, and promotion.

SIX STEP ENERGY IMPROVEMENT JOURNEY

					
Initiate	Plan	Implement	Engage	Improve	Promote
Understand your energy use	Set priorities and prepare actions	Apply practical measures	Involve staff, family and guests	Monitor, maintain and optimize	Communicate your green identity give me nice icons for each

STEP 1 - INITIATE

GOAL - to understand your energy use and recognize where your money is going

KEY ACTIVITIES

- ✓ Review your energy bills
- ✓ Identify energy sources and major energy uses
- ✓ Assign responsibility

Start by reviewing electricity, heating fuel, and water bills for at least one year. Identify the main energy sources and the main energy users, such as heating, cooling, hot water, kitchen, laundry, lighting, and appliances. Assign one person to keep basic records and follow energy-related issues.

TIPS

- ✓ Keep all your energy bills in one place so you can easily compare them over time. Understanding your numbers gives control.
- ✓ Write down your main energy sources and costs—you may be surprised where most money is spent.
- ✓ Walk through your property and note where energy is used or wasted—this simple check can reveal a lot.
- ✓ Start simple—understanding your energy use is already a big step forward.

STEP 2 - PLAN

GOAL - to identify the best improvement options and prepare a clear, realistic action plan

KEY ACTIVITIES

- ✓ Assess the building and technical systems
- ✓ Define your baseline
- ✓ Identify improvement measures
- ✓ Set priorities and targets
- ✓ Consult experts and suppliers
- ✓ Explore financing options
- ✓ Prepare an action plan

Assess the condition of the building envelope, heating and cooling systems, hot water preparation, lighting, and equipment. Define a simple baseline, such as annual energy cost or kWh per square metre. Identify improvement options and prioritise actions according to cost, impact, and urgency. For this activity, help yourself using the catalogue of measures prepared specially for you and presented in Part IV. Because energy efficiency can involve technical decisions, it is often recommended to work with experts and partners, such as: **Energy experts or auditors, Local authorities and associations or Technology providers and suppliers.**

TIPS

- ✓ Start with measures that are low-cost but bring quick savings—these build confidence for bigger investments.
- ✓ Do not try to do everything at once—focus on a few priority actions first.
- ✓ Always compare investment cost with expected savings before making decisions.
- ✓ Ask for at least two offers when selecting technologies or suppliers.
- ✓ Check available grants early—some programs require planning in advance.

STEP 3- IMPLEMENT

GOAL - to apply energy-saving measures that reduce costs and improve comfort

KEY ACTIVITIES

- ✓ Start with simple measures
- ✓ Carry out bigger improvements
- ✓ Select the right technologies
- ✓ Ensure proper installation and use
- ✓ Involve staff or family members

After planning, the next step is to implement the selected measures. Start with simple actions such as LED lighting, sealing gaps, better temperature control, and proper use of equipment, then continue with larger improvements such as insulation, efficient heating and cooling systems, or renewable energy solutions. Correct installation, suitable technology choice, and involvement of staff or family members are essential to achieve real savings and better comfort.

TIPS

- ✓ Start with “quick wins” like LED lighting and better controls—they save energy immediately.
- ✓ Do not choose equipment based only on price—efficiency and reliability matter more in the long run.
- ✓ Make sure installation is done properly—even small mistakes can reduce performance.
- ✓ Ask suppliers to explain how to use and maintain the systems correctly.
- ✓ Involve everyone—small daily actions by staff or family can make a big difference.

STEP 4 – ENGAGE

GOAL - to ensure that people support and sustain energy improvements.

KEY ACTIVITIES

- ✓ Train staff or family members
- ✓ Encourage good daily practices
- ✓ Inform guests
- ✓ Create simple internal rules

Energy improvements depend on people as much as on technology. Staff, family members, and guests should be informed about simple daily practices, such as switching off unused equipment, using heating and cooling responsibly, and reducing unnecessary hot water use. Clear internal rules, small reminders, and participation in relevant trainings can help maintain good habits and support continuous improvement.

TIPS

- ✓ Lead by example—when owners follow good practices, others will too.
- ✓ Keep instructions simple—clear and easy rules are more likely to be followed.
- ✓ Use small reminders (stickers, signs) to encourage good habits.
- ✓ Inform guests in a positive way—focus on comfort and shared responsibility.
- ✓ Even small behaviour changes, repeated daily, can lead to significant savings.

STEP 5 – IMPROVE

GOAL - to ensure that energy improvements deliver results and continue performing well over time

KEY ACTIVITIES

- ✓ Monitor energy use
- ✓ Compare with your baseline
- ✓ Maintain systems regularly
- ✓ Adjust and optimize
- ✓ Keep simple records

Energy improvement should continue after implementation through regular monitoring and maintenance. Review energy bills, compare consumption with the baseline, and check whether the expected savings are achieved. Keep heating, cooling, hot water, and other systems well maintained, adjust settings when needed, and keep simple records of actions and results to support future decisions.

TIPS

- ✓ Check your energy bills regularly—small changes can reveal important trends.
- ✓ Do not forget maintenance—well-maintained systems perform better and last longer.
- ✓ Track your results simply—even a basic table can help you see progress.

STEP 6 - PROMOTE

GOAL - to use your energy improvements to strengthen your green identity and attract more guests

KEY ACTIVITIES

- ✓ Inform your guests
- ✓ Highlight your improvements
- ✓ Use sustainability in marketing
- ✓ Build a green identity
- ✓ Explore green certification and join relevant green tourism platforms

Energy improvements can also be used to strengthen the image and competitiveness of the business. Inform guests about practical actions taken, such as improved comfort, efficient systems, responsible resource use, or renewable energy. These efforts can be promoted through room information, booking platforms, websites, and social media, helping the facility build a clear green identity, increase guest trust, and improve market visibility.

As your business becomes more energy-efficient and environmentally responsible, you may also consider applying for relevant green certification schemes or joining green tourism platforms. These can help you communicate your efforts more clearly, increase trust, improve visibility, and attract guests who actively look for sustainable accommodation. Certification or platform membership can also strengthen your market position and support your long-term green identity.

Examples of green certification schemes and platforms that may be relevant for rural tourism providers include the following: **Green Key, Green Key, Good Travel Seal, Good Travel Guide, EU Ecolabel for Tourist Accommodation, Travelife or Ecobnb.**

TIPS

- ✓ Be honest and simple—guests value authentic efforts more than perfect solutions.
- ✓ Focus on benefits—comfort and experience are as important as sustainability.
- ✓ Use small messages—clear and friendly communication works best.

SHORT WELCOME MESSAGES

‘Comfort with care’

‘Thank you for staying in our energy-wise’

‘Better comfort, lower’ impact’

PART III

FINANCIAL INSTRUMENTS

1. Why financing matters for energy efficiency and renewable energy investments?

Energy efficiency and renewable energy investments usually reduce costs over time, but many measures require upfront financing. For small rural tourism businesses, this is often the main barrier.

Financing instruments can reduce the initial burden, spread investment costs over time, or add a grant element after successful implementation. The most suitable option depends on the type of applicant, investment size, eligibility criteria, available own contribution, and expected savings.

Because public calls and donor-supported programmes are often limited in time and budget, preparation is important. Businesses should keep basic documents ready, follow announcements, and prepare investment ideas in advance.

2. Types of financial instruments

Financial support for energy efficiency and renewable energy investments can take different forms, and each instrument is suited to different types of beneficiaries, projects, and investment sizes. Understanding the main options can help applicants choose the most appropriate solution and prepare more realistic investment plans.

GRANTS are one of the most attractive forms of support because they provide non-repayable funds. They are usually offered through public programmes, donor-funded projects, or special schemes, but they are often limited in availability and may require co-financing.

SUBSIDIES OR REIMBURSEMENT SCHEMES usually cover part of the investment cost after the measure has been implemented and verified. They can reduce the final cost of the investment, but beneficiaries still need to secure the initial funds.

LOANS are another important source of financing. These may be offered by commercial banks, development banks, or dedicated green credit lines, and can help spread the investment cost over time.

GUARANTEE SCHEMES help reduce the risk for lenders and can make it easier for applicants, especially small businesses, to access financing when they lack sufficient collateral.

BLENDED FINANCE combines different sources of support, such as grants and loans or public and private funds, and is often used for larger or more complex projects.

Another possible model is **energy performance-based financing**, where investments are repaid through achieved energy savings. Although more complex, this can be useful where upfront resources are limited.

In practice, beneficiaries may use one instrument alone or combine several sources of support. The best option depends on the type of applicant, investment size, own contribution, repayment capacity, and programme conditions.

3. Public support programmes in North Macedonia

Public support may be provided through national programmes, municipal calls, and business development instruments. Relevant measures may include replacement of inefficient heating systems, installation of renewable energy systems, improvement of building performance, and purchase of efficient technologies or equipment.

The Ministry of Energy, Mining and Mineral Resources is the main national institution for energy-related support and may announce programmes or public calls for cleaner heating, energy efficiency, renewable energy, and support for vulnerable energy consumers. At local level, municipalities and the City of Skopje may provide subsidies or reimbursement schemes, for example for efficient heating equipment or other household-level measures. For business-oriented support, tourism providers should also monitor INOVA – the Agency for Innovation, Scientific and Technological Development and Entrepreneurship, which is relevant for green business transformation, innovation, and sustainable investments by micro, small, and medium-sized enterprises. Rural tourism providers should also follow opportunities under the IPARD Programme, implemented through the Agency for Financial Support of Agriculture and Rural Development, especially where investments relate to rural tourism, farm diversification, business development, or modernization in rural areas.

Since public calls are usually limited in time, budget, and eligibility, businesses should regularly check announcements and prepare basic documentation in advance.

4. Donor and international financial support

Donor and IFI-backed instruments can be especially relevant because they may combine loans, grants, technical assistance, eligibility screening, or technology catalogues. In North Macedonia, these instruments are usually accessed through local partner banks, leasing companies, or implementing organisations.

- ✓ GEF for residential buildings can support eligible household-level improvements and may include cashback after verification.
- ✓ GFF for SMEs can support businesses investing in energy efficiency, renewable energy, and green technologies through partner financial institutions.
- ✓ One-stop-shop and advisory initiatives can help beneficiaries understand renovation options and connect with experts, suppliers, municipalities, or financiers. For further information, please check the OSS Habitat project.
- ✓ Young Energy Europe can help companies train young employees as Energy Scouts to identify energy and resource saving opportunities.

5. Commercial financing and self-financing options

Tourism businesses can also use commercial financing or their own resources to invest in energy efficiency and renewable energy. This may include bank loans, leasing, supplier financing, or direct self-financing. These options are useful when public or donor support is not available, when co-financing is needed, or when the business wants to invest according to its own timeline. In practice, smaller measures may be financed from own funds, while larger investments such as insulation, heat pumps, photovoltaic systems, or wider renovation works may require loans, leasing, or a combination of several financing sources.

6. Practical tips and conclusion

Financial instruments can play a key role in helping tourism businesses in North Macedonia move from intention to implementation. While public support, donor-backed programmes, and commercial financing each have different advantages and limitations, together they create a broader set of investment opportunities. The most successful projects are usually those that are well prepared, financially realistic, and based on a good combination of technical solutions and suitable financing sources.

TIPS

- ✓ Start with a clear investment plan – Define what you want to improve, how much it will cost, and what benefits you expect in terms of energy savings, comfort, and business performance.
- ✓ Check different sources of support – Do not rely on only one option. Review public calls, donor-supported instruments, bank products, and your own financing possibilities.
- ✓ Verify eligibility conditions carefully – Before applying, make sure that your business type, building, and planned measure fit the conditions of financing product.
- ✓ Prepare documentation in advance – Collect ownership documents, offers, technical specifications, invoices, and other required materials early.
- ✓ Plan your own contribution – Most financing schemes cover part of the investment, so it is important to know in advance how the remaining share will be financed.
- ✓ Compare financing conditions – Look not only at the amount of support, but also at repayment conditions, grant elements, technical requirements, and application procedures.
- ✓ Combine instruments where possible – In many cases, the most effective approach is to combine own funds, loans, subsidies, or grant incentives.
- ✓ Focus on financially realistic measures – Give priority to investments that match your business capacity and can generate clear savings over time.
- ✓ Follow announcements regularly – Public calls and support programmes are often limited in time and budget, so staying informed is essential.
- ✓ Ask for expert advice when needed – For larger or more complex investments, professional technical and financial guidance can help you choose the right solution.

PART IV

CATALOGUE OF MEASURES

This catalogue presents measures that rural tourism providers can apply according to their financial capacity and technical readiness. The most practical approach is to start with no-cost and low-cost measures, then plan larger energy efficiency investments, and finally introduce renewable energy systems based on reduced and better-understood demand.

1. No-cost and behavioural measures

No-cost measures can be implemented immediately. They rely on better organisation, improved daily routines, and awareness among owners, staff, family members, and guests. Their effect depends on consistency.

1.1 Energy management and organization

- ✓ Appoint one person responsible for energy issues.
- ✓ Track monthly electricity, fuel, and water use.
- ✓ Compare consumption between seasons and occupancy levels.
- ✓ Identify major consumers: heating, cooling, hot water, lighting, appliances etc.
- ✓ Set simple reduction targets and follow results..

1.3 Guest engagement measures

- ✓ Inform guests about energy-saving practices in a positive way.
- ✓ Encourage towel and linen reuse.
- ✓ Explain thermostat or AC use clearly.
- ✓ Place simple reminders in rooms, bathrooms, and common areas.
- ✓ Use lids while cooking and match pan size to burner size.

1.2 Staff and household practices

- ✓ Switch off lights and equipment in unoccupied rooms.
- ✓ Use daylight during cleaning and preparation.
- ✓ Close windows and doors while heating or cooling is operating.
- ✓ Avoid standby consumption where possible.
- ✓ Report leaking taps, damaged seals, or abnormal energy use.

1.4 General no-cost operational measures

- ✓ Turn off outdoor lighting during the day.
- ✓ Avoid heating and cooling at the same time.
- ✓ Do not condition rarely used spaces.
- ✓ Use natural ventilation when outdoor conditions are suitable.
- ✓ Close curtains or blinds during hot summer periods.

2 Low-cost energy efficiency measures

Low-cost measures require limited financial input but often bring quick and visible results. They are suitable for facilities that are ready to move beyond behavioural improvements and introduce small technical upgrades that strengthen efficiency and comfort.

2.1 Building operation and control

- ✓ Label switches and controls.
- ✓ Install timers, programmable plugs, or simple sensors.
- ✓ Use room thermometers and humidity meters.
- ✓ Seal air leakage around windows and doors.
- ✓ Introduce zoning by turning off unused areas.

2.2 Guest rooms and common areas

- ✓ Check rooms after guest departure: lights off, windows closed, thermostat reset.
- ✓ Improve curtains, blinds, and summer shading routines.
- ✓ Use simple signage for proper thermostat and AC settings.

2.3 Kitchen and Laundry

- ✓ Run dishwashers and washing machines with full loads.
- ✓ Keep refrigerators away from heat sources.
- ✓ Defrost and maintain refrigerators and freezers.
- ✓ Use lids while cooking and match pan size to burner size.
- ✓ Air-dry laundry when possible and clean filters regularly.

2.4 Maintenance of systems

- ✓ Clean filters of AC and ventilation units.
- ✓ Service boilers, fan-coils, pumps, and ventilation systems.
- ✓ Check valves, thermostats, ducts, and pipe insulation.
- ✓ Reduce unnecessary domestic hot water temperature.

2.5 Lighting and Water-related measures with energy effect

- ✓ Replace old lamps with LED lighting.
- ✓ Install sensors in corridors, toilets, storage areas, and outdoor areas.
- ✓ Repair leaking taps and showers.
- ✓ Use water-saving showerheads and aerators.
- ✓ Use pool covers and timers for pool pumps where relevant.

3. Energy efficiency measures requiring higher financial investment

Higher-investment measures require more planning, technical design, procurement, and installation. They usually bring deeper and longer-lasting benefits, especially in older buildings with high heat losses, outdated systems, or rising energy expenses.

3.1. Thermal insulation of walls, roofs and floors

Thermal insulation is one of the most important measures for reducing heat losses in winter and overheating in summer. Roofs and ceilings are often priority areas, while external walls and ground floors should also be considered according to the building condition.

TIPS

- ✓ Roof and ceiling insulation
- ✓ External wall insulation
- ✓ Floor insulation
- ✓ Proper installation of insulation
- ✓ Reduction of thermal bridges
- ✓ Use of lighter roof colours or cooling roof coatings
- ✓ Use of lighter façade colours
- ✓ Shading of sun-exposed roof and wall surfaces
- ✓ Insulation of attic floors
- ✓ Integration with other renovation works

3.2. Replacement of windows and doors

Older windows and doors can cause heat losses, drafts, overheating, and poor comfort. Efficient glazing, good frames, airtight installation, and shading are all important.

TIPS

- ✓ Double or triple glazing
- ✓ Low-emissivity glazing
- ✓ Thermally insulated external doors
- ✓ Sealing of windows and doors
- ✓ Solar control films
- ✓ Acoustic insulation
- ✓ External shading

3.3. Upgrade of heating systems

Heating systems strongly influence comfort and operating costs. Upgrades may include replacing old boilers or stoves, improving distribution, installing controls, and zoning heated spaces.

TIPS

- ✓ Replacement of outdated boilers or stoves
- ✓ Proper sizing of the heating system
- ✓ Improvement of heat distribution
- ✓ Installation of efficient circulation pumps
- ✓ Use of thermostatic controls
- ✓ Zoning of heating
- ✓ Regular maintenance of the system

3.4. Upgrade of cooling systems

Cooling demand is increasing during summer seasons. Efficient cooling should combine good equipment with passive measures that reduce overheating.

TIPS

- ✓ Replacement of outdated cooling units
- ✓ Use of inverter technology
- ✓ Proper sizing of the cooling system
- ✓ Zoning of cooling
- ✓ Reasonable temperature settings
- ✓ Combination with shading measures
- ✓ Use of natural ventilation
- ✓ Regular maintenance of cooling equipment
- ✓ Reduction of internal heat gains
- ✓ Integration with building improvement

3.5. Heat pumps as an efficient solution for heating and cooling

Heat pumps can provide heating, cooling, and sometimes hot water. Air-source systems are often the most practical for small and medium rural tourism facilities, while ground- and water-source systems require more specific site conditions.

TIPS

- ✓ Air-source heat pumps
- ✓ Ground-source heat pumps
- ✓ Water-source heat pumps
- ✓ Heating and cooling in one system
- ✓ Domestic hot water support
- ✓ Best results in efficient buildings
- ✓ Compatibility with low-temperature systems
- ✓ Proper sizing of the system
- ✓ Consider climate conditions
- ✓ Professional design and installation

3.6. Improvement of ventilation systems

Ventilation is important for air quality, comfort, and healthy indoor conditions, but uncontrolled ventilation can increase heating and cooling losses. Rural tourism facilities should use natural ventilation carefully, improve fans and air distribution where needed, and consider heat-recovery systems in suitable spaces.

TIPS

- ✓ Controlled natural ventilation
- ✓ Ventilation according to room use
- ✓ Mechanical ventilation with heat recovery
- ✓ Efficient fans and equipment
- ✓ Proper air distribution
- ✓ Humidity control
- ✓ Regular maintenance
- ✓ Avoid excessive ventilation losses

3.7. Efficient lighting systems

Efficient lighting can reduce electricity costs while improving comfort, safety, and the overall guest experience. Rural tourism facilities should replace old lamps with LED lighting, improve lighting layout, and use sensors, timers, and daylight where possible. Special attention should be given to areas where lights operate for long periods, such as corridors, kitchens, bathrooms, reception areas, outdoor paths, and common spaces.

3.8. Replacement of inefficient appliances and equipment

Appliances and technical equipment can represent a large share of electricity use, especially in kitchens, laundry areas, guest rooms, reception, and wellness spaces. Replacing old and inefficient equipment with energy-efficient models can reduce operating costs, improve reliability, and increase comfort.

3.9. Integrated renovation approach

The strongest results are usually achieved when measures are planned together rather than individually. For example, if insulation is improved first, the required heating and cooling capacity becomes lower, which means that future HVAC systems can be smaller, more efficient, and less expensive to operate.

TIPS

- ✓ Replacement with LED lighting
- ✓ Efficient luminaires
- ✓ Daylight use
- ✓ Motion sensors
- ✓ Timers and automatic controls
- ✓ Zoning of lighting
- ✓ Lighting zoning in large rooms
- ✓ Dimming systems
- ✓ Outdoor lighting efficiency
- ✓ Reduction of unnecessary lighting
- ✓ Regular maintenance

TIPS

- ✓ Prioritisation of old equipment.
- ✓ High-efficiency models
- ✓ Kitchen equipment
- ✓ Laundry equipment
- ✓ Guest room equipment
- ✓ Efficient pumps and motors
- ✓ Noise and comfort
- ✓ Correct sizing
- ✓ Phased replacement
- ✓ Proper installation and settings
- ✓ Replacement at end of service life

For this reason, larger investments should ideally be considered as part of an integrated renovation approach. This allows the facility to improve building performance in a coordinated way and achieve better technical and financial results over the long term.

4. Renewable energy measures

Renewable energy systems help reduce dependence on external energy supply and can strengthen energy security in rural areas. They provide the best results after efficiency measures have reduced unnecessary demand.

4.1. Solar photovoltaic systems

Solar photovoltaic systems can help rural tourism facilities produce their own electricity for lighting, cooling, refrigeration, pumps, kitchen equipment, and other daily needs. They are especially suitable where roofs or open spaces are available and can reduce electricity bills, improve energy independence, and support operation in areas with unstable supply. Before installation, the facility should check solar exposure, roof orientation, shading, electricity demand, budget, and the applicable prosumer limits in North Macedonia, currently up to 10 kW for households and up to 70 kW for companies.

TIPS

- ✓ Assess solar exposure
- ✓ Check roof suitability
- ✓ Match the system to electricity demand
- ✓ Prioritise daytime loads
- ✓ Avoid unnecessary oversizing
- ✓ Consider current capacity thresholds
- ✓ Combine with efficient electricity use
- ✓ Consider battery storage where relevant
- ✓ Minimise shading
- ✓ Plan maintenance access
- ✓ Integrate with the building design

4.2. Solar thermal systems for hot water

Solar thermal systems can reduce the energy needed for domestic hot water in guest bathrooms, kitchens, laundry areas, wellness spaces, or pools. They are especially useful in facilities with regular or seasonal hot water demand, as solar production often matches periods of higher occupancy. Before installation, the facility should check solar exposure, roof orientation, shading, daily hot water needs, storage tank requirements.

TIPS

- ✓ Assess solar exposure
- ✓ Check roof suitability
- ✓ Match the system to hot water demand
- ✓ Use hot water storage tanks
- ✓ Prioritise high-demand areas
- ✓ Avoid unnecessary oversizing
- ✓ Insulate hot water pipes and storage tanks
- ✓ Integrate with existing systems.
- ✓ Minimise shading
- ✓ Plan maintenance access
- ✓ Combine with efficient hot water use

4.3. Biomass systems

Biomass systems can be a suitable renewable option for rural tourism facilities where wood, pellets, or other biomass fuels are locally available. They are mainly used for space heating and domestic hot water and can reduce dependence on conventional fuels, especially in buildings with high winter heating demand. Before choosing biomass, the facility should check fuel availability and quality, storage space, heating needs, and maintenance capacity. Modern biomass systems should be properly designed, installed, and combined with insulation, efficient windows, and good heating controls for best results.

TIPS

- ✓ Use reliable biomass supply
- ✓ Choose modern and efficient systems
- ✓ Ensure proper fuel storage
- ✓ Match the system to heating demand
- ✓ Consider available space
- ✓ Maintain the system regularly
- ✓ Pay attention to emissions
- ✓ Integrate with the existing heating system
- ✓ Combine with building improvements
- ✓ Assess operational capacity

4.4. Other renewable energy options

Other renewable energy options, such as small wind systems and geothermal solutions, may be considered where local conditions are suitable. These technologies are more site-specific than solar or biomass and require proper technical and economic assessment before investment. Small wind systems may be useful in open areas with stable wind, while geothermal solutions can provide efficient heating and cooling for facilities with long-term operation and suitable ground conditions. They should be considered as part of an integrated approach, preferably after energy demand has been reduced through energy efficiency measures.

5. Integration of renewable energy with energy efficiency measures

Renewable energy systems work best when they are planned together with energy efficiency measures. Rural tourism facilities should first reduce energy demand through insulation, efficient windows, lighting, controls, and upgraded technical systems, and then select renewable energy solutions according to the reduced and real needs of the building. This approach helps avoid oversized systems, improves cost-effectiveness, reduces operating costs, strengthens energy security, and supports better comfort and service quality.

TIPS

- ✓ **Reduce energy demand first** – Improve insulation, windows, doors, lighting, and system efficiency before sizing renewable energy systems.
- ✓ **Size renewable systems according to actual needs** – Renewable energy technologies should be selected based on the reduced and better-understood demand of the facility. Oversizing can increase costs without delivering proportional benefits.
- ✓ **Combine technical and operational improvements** – Renewable energy works best when supported by good energy management and efficient daily operation.
- ✓ **Consider seasonal use of the facility** – Renewable energy systems should reflect the occupancy pattern and seasonal demand of the tourism facility.
- ✓ **Improve energy security** – In areas with unstable electricity supply, combine efficiency measures with renewable energy to strengthen resilience.
- ✓ **Plan investments in phases** – If needed, first implement the most important efficiency measures and then introduce renewable energy solutions step by step.
- ✓ **Use an integrated design approach** – Building envelope improvements, technical systems, and renewable energy should be planned together wherever possible.
- ✓ **Check technical and financial feasibility together** – Good system selection depends on both engineering suitability and realistic economic assessment.

6. Indicative implementation pathway

Phase	Typical measures	Approximate effort	Expected benefit
Immediate	Bill review, switching off, guest reminders, basic routines	No cost	Awareness, quick savings, better control
1-3 months	LED lighting, sealing, sensors, aerators, maintenance	Low cost	Visible savings and better comfort
3-12 months	Insulation planning, window replacement, HVAC upgrade, appliance replacement	Medium to high	Deeper savings and improved service quality
12+ months	PV, solar thermal, heat pumps, biomass, integrated renovation	Investment project	Energy independence, resilience, green positioning

7. Seasonal operation and maintenance calendar

Rural tourism facilities often operate with strong seasonal differences. A simple calendar helps the owner prepare systems before peak periods and avoid inefficient operation during low occupancy. The calendar should be adapted to the local climate, business model, and occupancy pattern.

Period	What to check	Why it matters	Typical action
Before winter	Heating system, pipe insulation, seals, thermostats	Avoid high heating costs and comfort complaints	Service boilers/heat pumps, clean filters, seal gaps, test controls
During winter	Indoor temperatures, unused zones, fuel use	Prevent overheating and unnecessary fuel consumption	Use zoning, moderate setpoints, and weekly bill/fuel tracking
Before summer	Cooling units, shading, ventilation, roof exposure	Reduce overheating and electricity peaks	Clean AC units, prepare blinds/awnings, check natural ventilation routines
During summer	Cooling settings, curtains/blinds, hot water demand	Maintain comfort without excessive electricity use	Use reasonable setpoints, close blinds during hot periods, monitor peak use
Low season	Empty rooms, standby loads, maintenance planning	Avoid hidden consumption and prepare investments	Turn off unused equipment, collect offers, plan financing applications
Before public calls	Documents, offers, ownership/use rights, technical specifications	Improve chances of timely application	Prepare file with required documents and update offers

FINAL MESSAGES

Energy-smart rural tourism is not only about saving energy. It is about creating better conditions for guests, lowering unnecessary costs, improving the quality of service, and strengthening the long-term future of rural businesses.

For many tourism operators, the challenge may seem big at first. Limited budgets, older buildings, lack of time, and uncertainty about the right solutions can all make change feel difficult. But improvement does not need to happen all at once. Even small and affordable actions can bring visible results and create confidence for further steps.

This guide shows that energy efficiency and renewable energy are not reserved only for large hotels or large investors. They are also relevant and achievable for small rural tourism and hospitality providers in North Macedonia, such as rural households, room and apartment rental providers, holiday houses, holiday flats and tasting facilities.

The most important step is to begin. Start with what is realistic, improve gradually, seek advice when needed, and use the available support opportunities. Over time, these actions can reduce costs, improve comfort, strengthen your business image, and protect the natural environment on which rural tourism depends.

A more energy-efficient and sustainable rural tourism sector is built step by step — through informed decisions, practical measures, and commitment to long-term improvement. Every small change made today can contribute to a stronger, greener, and more competitive rural tourism offer tomorrow.

Центар за одржлив развој АЛКА
www.alka.mk | +389 2 321 4505
Георги Димитров 11-1/4, 1000 Скопје

Qendra për Zhvillim të Qëndrueshëm ALKA
www.alka.mk | +389 2 321 4505
Georgi Dimitrov 11-1/4, 1000 Shkup

Center for Sustainable Development ALKA
www.alka.mk | +389 2 321 4505
Georgi Dimitrov 11-1/4, 1000 Skopje

Фондација Албиз
www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632
ул. 20. бр. 97, Сарај, 1000 Скопје

Fondacioni Albiz
www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632
rr. 20, nr. 97, Saraj, 1000 Shkup

Foundation Albiz
www.albiz.org.mk | +389 2 2057 632 |
20 St, No. 97, Saraj, 1000 Skopje